

HÉVÍZ

Művészeti folyóirat

XXII. évfolyam • 2014/3 • Ára: 300 Ft

Molnár Vilmos
Szvoren Edina
prózái

Bereményi Géza
Fekete Vince
Szilágyi Ákos
versei

Szécsi Noémi
Háború és konyha

Halál a Balatonon

Hévízfürdő
az I. világháborúban

„Hát megölték a Ferdinándot...”

1914

Nyílt víz

Szvoren Edina: Frtlm és szgyn	165
Szócs Petra: Karácsony	169
Bereményi Géza: Hosszú menet, Altwien ábránd	170
Toroczky András: Doug, Peter	172
Onagy Zoltán: A dokerbói hős	174
Szilágyi Ákos: (Félprofilból)	179
Dezső Márton: Egy természetfeletti bringa alkonya	182
Zoltán Gábor: Zizeg a szalma	183
Bozók Ferenc: Domoszlói advent	186
Barna T. Attila: Hullaszállítók	187
Molnár Vilmos: Áblez Dzsihán balladája	188
Fekete Vince: A világ újra	193

Hajósza.kács

Szécsi Noémi: Kun Béla a zserbókkal tovaszáll – Háborús konyha (1914–1919)	197
--	-----

Vízibicikli

Szederkényi Olga: A túlélés művészete	207
(beszélgetés Hašekről és Švejkéről Heé Veronika irodalomtörténésszel és Robert Wilson rendezővel)	

Hullámverés

Fábián Emese: Hašek a Balaton partján	219
Selyem Zsuzsa: A felejthetetlen harmadik polgár (In memoriam Senkálzsky Endre)	223

Öböl

Darida Benedek: Kháron csónakázik a Balatonon	229
Szántó Endre: A harangok csatába mennek (Hévíz az első világháborúban)	237

Hévíz
Művészeti folyóirat
Megjelenik kéthavonta

Főszerkesztő: Szálinger Balázs
Szerkesztő: Cserna-Szabó András
Olvasószerkesztő: Cséby Géza

Szerkesztőbizottság: Cserna-Szabó András, Cséby Géza, Hinger Tamás,
Óry Rózsa, Szálinger Balázs, Szántó Endre

Alapította Dr. Kiss Lajos
Kiadja Hévíz Város Önkormányzata, 8380 Hévíz, Kossuth Lajos utca 1.
Felelős kiadó: Papp Gábor polgármester
e-mail: hevizfolyoirat@gmail.com
www.facebook.com/hevizfolyoirat
Terjesztés, előfizetés: Csongrádiné Olasz Sára, csongradine@hevizph.hu

Tördelés, layout: Leon Creativon Kft.
Nyomás és kötés: T-CONT Kft., Hévíz

ISSN szám: 1216-8181

NYÍLT VÍZ

A gépsorokon még ránctalan védőfólia feszül, az adagolónyílások szájában piros kis pöckök. Zsebemben a klikker. A légkondicionált csomagolócsarnok közepén huszonöt négyzetméteres a posztó, ahogyan megbeszéltük, és az a zene szól, amit Dió szeret. Drótszórén selymes tompasággal folyik szét a reflektorok fénye. Ruganyosan, harmonikusan mozog, mintha vízben úszna. Megpördül a levegőben, a hátamra mászik, helyből ugrik két méter magasra, hogy visszahozza a frizbit, a színes szalagbotot. Az ipari miniszter kilép a vendégek karéjából, és a hátam mögé settenkedik. Úgy kell tennem, mintha nem beszéltük volna meg. Fölvesz egy frizbit a kellékosárból, és elhajítja. Villognak a vakuk. A frizbi nem fekszik föl a levegőre, hanem billegve, kacszázza elszáll a nézők feje fölött, és a gépsorok közé csapódik. Dió nekiiramodik, de az ünnepi pantallók közt elakad, és visszaoldalog. Hiába nyomom meg a klikkert, a taps meg a nevetés hangosabb.

A gyárigazgató a vaslépcsős, üvegfalú irodába hívat. A kézi csomózású szőnyegek miatt arra kér, hogy a kutyát hagyjam odakint. Honorárium helyett a huszonöt négyzetméteres zöld posztó a fizetségünk, meg egy zsák, amiben százhusz konzervnyi fognyűvő, állagjavítókkal megmérgezett, szénhidrátdús kutyakeksz zörög. Az igazgató fogpiszkálóra tűzött Duran-szendvicsekkel kínál. Amikor indulunk, Dió hátrasunyt füllel a póráz hurkába bújik. Hagyja magát a csomagolócsarnokon keresztül kivezetni a parkolóba, a kocsihoz, de aztán a hátsó ülésre ugrik, és a vissza-

pillantóból figyeli minden rezdülésemet. Biztonsági őnök hozzák utánam az össze-göngyölt zöld posztót, meg a kutyakekszes zsákot.

Művésznő, mondom, és kitárom az ajtót. Otthon vagyunk. A posztót a garázsba cipelem. Dió egy darabig a tuják közt nyargalászik, aztán pisze orrával a cseresznyeszemeket pöckölgeti a fűben. Mindennap van néhány perc, amikor megfeledkezik arról, hogy versenygyőztes, s hogy a segítségemmel sikerült legyőznie a rossz hajlamait. Annak idején azért kezdtünk frizbizni, hogy lefogyjon, most pedig nincs a testén egyetlen fölösleges gramm sem. Néha azért ellenőrizni kell a súlyát. Eleinte sehogy sem akart nyugton maradni a mérlegen, de most már úgy figyeli a mutatót, mint a forró betonon vonagló darazsakat. A dátumot és a testtömegindexet fölírom egy füzetbe, aztán megnyomom a klikkert.

Dió ma nem bír magával. Fölugrik a csomagtartó platójára, és a kutyakekszes zsákot szagolgatja. Mrdsz, mondom. Vssz. Ü. A vezényszavaknak nélkülözniük kell minden kétértelműséget, és nem hasonlíthatnak a kutya nevére. Közünk nem lehet félreértés. Míg a klikker kattánása jutalom, a büntetés csak a jutalom hiánya. A zsákból kiveszek három doboz nyúlhúsos kutyakekszet, a maradékot pedig habozás nélkül a kerti kukába öntöm.

Szomszédom, az óvodaigazgató sosem zárja kulcsra a kertkaput. Zárkózott, flegma alak. Ahogy kezemben a kutyakekszes végiggyalogolok a verandájához vezető hosszú járdán, Dió a kerítés túoldalán kísér. Különös erről az oldalról szemügyre venni a házat, a fügebokraimát és az előkertemben álló kocsit. Olyan, mint ha mindez egy önelégült, tokás idegené lenne, nem az enyém. Nyílik az ajtó.

Az óvodaigazgató borostásan, papucsban fogad. Mindig is méltóságon alulinak tartottam ítélkezni az iszákosságáról – persze a saját méltóságomról beszélek. Néha úgy hozza a szükség, hogy a telekhatáron álló fügebokraimra vizel. Ez az ember árnyéka önmagának. Kezelünk. Átadom a kutyakekszet, és a gyáravatásról, a klikkerről meg a feltételes kondicionálásról beszélek. Aztán a gyerekeiről faggatom. Higgadtan, szinte közönyösen beszél róluk: azoknak a hangján, akik nem tudják, mit jelent satuba fogni, munkatárggyá tenni az életünket. Az árnyékember tréfálkozva feszegeti a kutyakekszes doboz nyitófülét – nem lepne meg, ha valóban beleenne. Amikor meglátom a köpenye könyökhajlatán billegő vörös szörccsomót, minden erőmet össze kell szednem, hogy úrrá legyek az émélygésemen. Visszataszító, hogy a szomszédom hájas, lomha és akarattalan kandúrja egész nap az ölében vagy a díszszőlő árnyékában heverészik. A düh fekete hullámokban lüktet a homlokom mögött. Állatot tartani felelősség. Félbeszakítom a mondókáját, és elbúcsúzom.

A fürdőszobában megmarkolom a térdem, és a vécécésze fölé görnyedek. Dió eközben az ajtón kaparászik, és szűkül. Rám utaltsága olyan erő, amiből én is táplálkozom, úgyhogy fölegyenesedem, és jógaléggzéssel próbálom helyreállítani a perisztaltikámat. Nincs semmi baj, kiáltom Diónak – aztán kiöblítem a szám, és megpróbálom elfelejteni, amit odaát láttam. Legutóbb akkor jártam így, amikor az unokám fülébe csorgott a lányom teje.

Összeszedem a gondolataimat. Diót kieresztem a napverte kertbe. A kanapé sarkába telepszem, mintha helyet akarnék hagyni valakinek. Ölemben húzom a telefont, és föltárcsázom a lányoméék számát. A vejem veszi föl. Kedvesen érdeklődik a foglalétem felől, lényéből az önbizalommal telt emberek szerény derűje árad. A lányommal szokás szerint dökögve indul a beszélgetés, de aztán mesélek a gyáravatásról; a kétbalkezes ipari miniszterről. Hiányoztok, mondom. Hallom, ahogy nyel a lányom. Fakó hangon újságolja, hogy az unokám lábra kapott, és nemcsak jár, de szalad, ugrik, repül. Az örömhír hallatán föllállok, és kényszeredetten lapogatom a kanapé puha háttámláját, a lányom pedig hamisan – a belézés fázisát túlozva el – nevet. Nem haragszom érte, nem ezért haragszom. Hány kiló vagy?, bököm ki végre. Remélhetek?

Szinte látom, ahogy a lányom a tokájába ejti az állát. Csüggedten mondja: hagyjuk, apus. Eleinte el sem akarta ismerni, hogy hízott. Később vitatta, hogy még a szülés után is fölszedett öt-hat kilót. Aztán azzal mentegette magát, hogy a férjét nem zavarják a hurkácskák, a párnácskák – hogy szoptatás közben nem tanácsos fogyókúrázni – s hogy a reformétkezés drága. Pedig amikor a lányom lehajolt, a dekoltázsában, mint a kergesedő lánvanyelvek, megnevezhetetlen testrészek torlódtak össze. Ha tüsszentett, vitustáncot járt a fenéke, álmomban meg olyan dagadt, hogy mikor megérintem, fehér kukacokban buggyan ki bőre alól a zsír. A szülés utáni tizedik héten telt be a pohár. A lányom nehezen törődött bele, hogy amíg le nem fogy, csak telefonon érintkezhetünk, a vejem pedig a maga kedélyes, komolytalan módján az unokámmal zsarolt. Később aztán mindketten megértették a szempontjaimat, és beletörődtek, hogy ha a lányom nem reformálja meg az életét, akkor mindörökre marad a telefonkapcsolat. Könnyebb nekem, ha csak hallom őt. Hiszen a kövér embereknek a tekintete is tompább. Aki elhízik, megbutul. A kövérek még életükben az enyészet útjára lépnek.

Hát, apus, mondja a lányom, egyszerűen nem megy. Talán már én sem hiszem, hogy valaha is erőt vesz magán. És a hangja: mint egy gospelénekesnek. Drágám, mondom, most inkább elbúcsúznék. Jól van, apusom. Remegő kézzel teszem le a kagylót. Van hat napom, amíg nem kell a lányom testére gon-

dolnom, és ha szerencsém van, álmomban sem kísértenek a fehér, áttetsző kukacok.

Dió a kertben játszik, a cseresznyefa alatt. Kimegyek hozzá, hogy megvigasztalódjam – a hőség már alábbhagyott. Leülök a verandalépcsőre, és az árnyékból figyelem a kutyát. Ahogy hosszúkás, okos koponyáját a lapockái közé ejti, pofájával, erős ínyével pedig a fűben matat, a dióbélszínű szőrzet alatt megejtő tisztasággal rajzolódnak ki az izmok, a csontfejek, az inak. Ez az állat, mint egy napsütötte rozsmező. Kezem a zsebemben, ujjam a klikkerrel játszik. Kedvem támad meglapogatni az állat porcikáit, megropogtatni a csontjait. Be akarom lélegezni az egészség szagát, érinteni akarom a zsírtalan húst, a ruganyos izmokat. Fölállok.

Nem értem. Dió sunyi pillantással oldalazni kezd. Szakállasra szopott cseresznyemagok pettyezik a fűvet. Hideg higanynyelv növekszik a gyomorszájban, tölt ki nyelőcsövet, szájüreget és hallójáratot. Fenyegető testtartásban a kutya fölé magasodom, toppantok és kiáltok. Mcsnlsz! Vssssz! Mint egy csurig telt porzsák, szeretnék kifordulni magamból, de olyannyira undorodom a kutyától, hogy megütni sincs erőm. Dió a veranda alatti kuckóba iszkol, és behúzott farokkal a rongyaira kuporodik. A fűben akadnak még érintetlen cseresznyeszemek. Dühödten, a cipőm sarkával taposom őket. Te frtlms, mondom, te szgyntln.

Szócs Petra

KARÁCSONY

A szemorvosnő kontya volt az utolsó tiszta kép.
Két napig nem láttam az Atropintól.

A kórház előtt tankok vonultak,
a nevelőapám azt mondta,
ne nézzek a katonák szemébe.

Lehajtottam a fejem.

A járda szétfolyt a lábam alatt.

Az én cipőm kék volt. A nevelőapámé fekete.

A férfin fekete kabát volt.

A feleségén fehér.

Egy fehér borítékot szorongatott.

Kivégzés előtt megmérték a vérnyomásukat,
és kérdéseket tettek fel nekik.

Nem válaszoltak semmire,

de a katonák szemébe néztek.

Miután lelőtték őket, kitettük a kabátokat
a korlátra száradni. Vártuk, hogy a lyukakat
befedje a dér, végül betömtük vattával.
Széles ívben jártuk körül a görényprémme
bélelt bundákat. Aztán felvettük őket,
kidobtuk a trolijegyeket a zsebekből,
rekedtes hangon azt hazudtuk,
hogy magas a vérnyomásunk,
és megtörtük az őszi maradt diót.

Szvoren Edina (Budapest, 1974) író.

Megjelent kötetei: Pertu (2010), Nincs, és ne is legyen (2012).

Szócs Petra (Kolozsvár, 1981) költő, filmrendező. Kötete: Kétvízköz (2013).

Bereményi Géza

HOSSZÚ MENET

Léptekre ébredek lent az utcán menet tárom az ablakot
nézem kik vannak ott látom közöny tömeg fáradtak
rongyosak és katonák viszont lefegyverzett katonák.

Szégyent kell érezzek foglyok vagy részegek névtelen
katonák járnak az éjszakát sok bakancs csoszogás mindig
az én utcámon mennek el és egyikük sem énekel.

Tárom az ablakot rátok mit szórjak most fölnez mind míg
elhalad rám bízzák arcukat hé névtelen katonák mért
pont az én utcámon mentek el ahogy ez senkit engem
sem érdekel.

Rátok mit szórjak itt átok az nem segít ha vártok virágesőt
várjatok más időt s ha érzitek nem jön el mért jártok
errefelé katonák mért pont az én utcámon mentek el.

Nincs szükség rátok meghaltatok mindenki alszik s az
egyetlen ki rátok nyit egy ablakot még azt sem tudja
hogy az arcotok minek mutatjátok átkot vagy virágot kell
fogadnotok.

ALTWIEN ÁBRÁND

Régi Bécs, konflis úszik még, a Burgban ég a lámpa.
Metternich, a rizsporos kancellár azt mondja, nichts,
térképen ott a Balkán.
Vakbuzgó katonák kertben keresnek kisherceget. Nem
tudják, hova lett.
Szöszfi fiú, fényes pálca volt gribedlis kezében,
gázlámpák az éjben.
Régi Bécs, te drága, fekszel szívemen, élet bágyadt
vágya,
Magyarok volt Amerikája.
Verkliszó utcánál, pongyolán virág, púderpor a vállon,
Gyűlölöm és imádom.
Kezében legyező, másként meztelen, úgy legyez ő.
Párfümmös levegő, altwienes lég, színe úszva kék,
Elveszett kis herceg, elveszett vasárnap.

Bereményi Géza *(Budapest, 1946)* Kossuth- és Balázs Béla-díjas író,
dalszöveg- és forgatókönyvíró, filmrendező.

Toroczkay András

DOUG, PETER

Harcolt a másodikban, mondja Doug.
Mondja azt is, hol, nem értem.
Minden pillanatát élveztem,
pár hónappal később a 10:40-es Peter felvilágosít,
valamit rosszul értettem, azért
Doug sem annyira öreg, másik háború lesz az.
A 10:40-es Peter régebben tengerész volt,
aztán számítógépes szakember,
mikor a számítógépek alig fértek el
egy szobában, mutatja, mekkorák voltak.
A pulttól a biliárdasztalig.
Azóta is gyűlöli a gépeket.
Van neki több is,
de soha nem kapcsolja be
egyiket sem.
Sőt, mikor a könyvtár ablakán benézve látja,
hogy internetezem, nem mulasztja el,
hogy az ablak túloldalán majmot ne mímeljen.
A Beatles neki túl modern,
és könyörög, ne a The Sunt olvassam,
ha nyelvet akarok tanulni,
hanem a The Daily Mailt.
Doug ezt nem érti, a fiatal lányokat szereti
sárga ujjjaival simogatni, meg a shotokat.

Szabadidejében a kerítését festegeti és
elektromos székével szeret versenyezni
a piros lámpától egyszerre indulva.
Négyszer vált. Csak szabadideje van már.
Egyszer kihív snookerezni is, persze megver.
Remegő végtagokkal, énekelve lő, teszi le
a sárga, vagy piros golyókat whiskey-mámorban.
Kérdezi, tudok-e oroszul vagy németül,
mikor mondom, németül kicsit,
megőrül. Good, gut, ja, mondja.

Toroczkay András (Budapest, 1981) Arany Vitorla-díjas költő.
Legutóbbi kötete: Napfényvesztés (2010).

A DOKERBÓI HÓS

Gyűsz, vagy kérvényt nyújtsak? Akkor nyomás, ne kelletlenkedj, mint Julcsi piccsája a harangozóhoz, mondja az öreg. Morc és fenyegető, amikor ebéd után ketten maradunk a konyhában. Nagyanyám ezalatt behajtja kisebb unokatestvéreimet a hűvös nagyszobába, elrendezi őket, délutáni kislvás, nincs vita. Asztal alá tolom a macskaasztalt, amin mi ettünk, éppen passzol hosszban, magasságban, az öreg így szabta. A kisasztal alá a hat sámlit, ők is illeszkednek, elvágólag, katonásan, az öreg így találta ki. Dominó a fadobozban.

Az öreg ezermester. Nem a szó egyszerű értelmében, hanem ezerszer ezermester. Óra, faszerszám, rádió, cséplőgép, csizmasarok, villanyterelés és villámhárító, csapolt konyhabútor, döglött Botond motorból fűrészgép, körömkefe, neki mind semmi. A körömkefe a mindennapok főszereplője egy apró udvari vízmelegítővel. Jó időben a nap hevíti a vizet, rosszban néhány marék forgács. Csorba vödör fér a csap alá, azzal visszük fel az előszoba rongyszőnyegén álló nagy-lávörba, amiben öreganyánk fürdet a legkisebbtől fölig. Ahogy sötétedik a víz, abban a tempóban loccsant hozzá a vödörből. Fűrészvés végén a víz habos és szürkéklik. Ekkor körbeguggoljuk. Előbb kollektív körömpucolás az öreg háromféle (kopott, kopottabb, csutka) gyerekkézre készült keféjével, aztán klottgatyák kötelező mosása hamuszappannal ugyanebben a vízben. Lefekvés előtt kinyújtott kézzel állunk sorba, körömvizsgálat. A bátyám szökésben. Fölös hülyeségnek tartja a dokerbói módszert (öreganyám szava), ki mos este kezét, pláne gatyát, e' gonoszabb, mint a vijetnámi agresszió, háborog. Pedig alapkövetelmény.

A mondat úti parancs. Légy menetkész! Nem tudom, miért ezt mondja, és hogy Julcsi piccsája miért kelletlen, nyolc leszek karácsonykor. Nincs mindennek értelme, nem kutatok, így fogadom el, Julcsi húzódik a harangozótól. A harangozó képben van, kicsi, sánta ember konya kalapban, időnként átbiceg a templomtérén, kondul a harang a toronyban, de a Julcsi piccsája ködös és ismeretlen kép, nyilván hasonlít a másik gyakran szóba kerülőre, a kutya piccsájára.

Megyünk. A mondat elhangzása az utolsó tétel indulás előtt, ugrásra készen. Oldalt ülök a lépcső szélén, a mágneses szúnyogháló ne vágjon hátba, ha kilöki valaki. Különleges, zsilipes konstrukció vezet a lépcsőről az előszobába, egyik nyílik, másik zárul, bonyolult karok mozgatják. Vékony légyfogó vászon lóg a széles tok másik felén, de azon túl egy harmadik védelemi sáv, átlátszó tüll a mennyezeti keresztlécere erősítve. Az öreg önvédelmi rendszere élet-halál harcot vív a repülő rovarokkal. Minden nyitható ablakon fém szúnyogháló, amin nincs, tilos nyitni. A mű – egy a sok közül – maga a mágia, csodájára jár a fél falu. Őszvégen, amikor a fináncok feltúrják a kertet, teleszkópos botjaikkal körbeszurkálják a kazlakat, boglyákat, lefényképezik a légyfogót, pedig soha nem szedik elő a tízkilós fotócajgot a húszkilós vakuval a ponyvás Gazból.

– Laci bácsi, nekem is kellene ijjen legyes izé – mondja a fiatal főfinác a sikertelen kutatás után. Az öreg birtokán reménytelen a hivatal feladata. Amit elrejt, senki meg nem találja.

– Gyerekem – így az öreg –, pénzé' mindent, tudod, hogy parasztná'.

– Meg elkölcsonözném az árnyékszék tervrajzát, ha hajlana rá, Laci bácsi.

A második kérésből érezhető a végtelen tisztelet. Talán a héthatáron legendás öregé, talán a minden oldalról légy- és rovarmentesített szuperbudié, aminek egyetlen párja létezik, az is kicsiben, a szőlőben.

Karecska szomszéd két éve havonta jelenti föl nagyapát. Két éve kiderült a bűnös viszony Karecskáné és az öreg közt. Már hogy dugja a szomszédasszonyt reggeli fejéknél, esti fejéknél, amikor Karecska bácsi a hat kecskét feji a patakívben álló akácosban, hallani, ahogy megy bottal a hátában, csörömpöl a kannatető. De dugja a szőlőben kapáláskor, kacsoláskor, permetezéskor. A bátyám szerint tücsköli. Úgy értem, tücsköli, így is gondolok rá, amikor gondolok, hogy nagyapa tücsköli Mariska nénit. Értelme ugyan így sincs, de tücsök van, így hát tücskölni lehet. Bátyám jobban értesült, jobban tud mindent. Tudja, nagyapát táltosnak tartja a falu, főleg az asszony nép. Nagyapát impozáns titok lengi körül, amiről senki nem beszél, és amit még Dokerbóból, az olasz frontról hozott haza, amikor egyedül ő maradt életben a századból, a többi két hét alatt elvitte a kórság. Bátyám közel hajol, mindig olyat közöl, ami az ő titka, de most már az enyém is

(ezért viszonzásul cigarettát kell lopnom, kötelező gyakorlat): *Mártinódekorzóból*, tagolja, hogy én, a hülyegyerek is értem: *Máár-tin-ódekor-zó-ból. A táltosc sodától az asszonyok hatszor érnek a mennyországba, egyszer se esnek le. Tiszta Laci, így nevezik, Lajos bácsi mondta, így a bátyám. A név számomra egyenértékű a tisztaszobában függő Szűz Máriával, a fénykörrel, a ragyogással. Az öreg rajongója vagyok, nem kérdés. Körömkéféles közben is rajongok érte, hogy magamban Máriához illesztsem nagyságban, nem okoz gondot.*

A Karecska-szőlőházban buktak meg két éve. Csoda, mert Karecska és Mariska néni soha nem tartózkodtak térben és időben egy helyen. Ekkor, a dolgok kiszámíthatatlanságának és az emberi lét bonyolultságának köszönhetően mégis. Emlékezetes, üvöltözős este. Karecska szomszéd kiegyenesedve csapkod hátibotjával az udvar közepén, Mariska néni sikoltozik, öreganyám tombolva lökdösi ki őket a nagykapun, ordítja, hogy *Ferkó, hát baszd meg te, mér az enyévre jár a kurvád, aztat lopja, baszd meg rendesen, ne a pofád járjon!* Nagyapa a körtefa alól, a kútkávéra könyökölve nézi a zűrzavart. Mindez három órán át. Az ordításhoz csatlakoznak az éhes malacok, követelik a vacsorát, ez vet véget a zenének.

Az eset óta az öreghez napirenden érkezik a rendőrség, a határőrök, a fináncok névtelen feljelentésre hivatkozva. *A hivatal meglátogatott*, mondja jókedvében az öreg. *Gazsi, egyszer büszke leszel rá, hogy öregapád hatvanhat utca leglátogatottabb hivatalos lakója.* A derű persze nem a szomszédi üzemmenet legfőbb jellemzője.

A rosszkedvű változat sötétebb: *Ferkó, te nyomorult, szakadna rád a lompos ég, meglátod, seggedbe tolom a botodat*, morogja oda az öreg, amikor kénytelenek elmenni egymás mellett. Karecska szomszéd gerincbeteg, görbe a háta, úgy lépdel, mint a madár, kitárt szárnyal, hóna alatt göcsörtös, fekete mogyoróhusáng, erre is, arra is kilóg fél métert. Olyan ragyogó és fekete, mint a templompadok.

Az utcában szomszédok, a szőlőben is szomszédok, a misén szomszéd a padrész. Könnyen teszik össze az összetendezőket, akár naponta többször, ha igény van rá. Mariska néni jelet ad, nagyapa veszi a jelet. Kész. A szőlőben kilessük, hogyan működik a dolog. A bátyámmal. Illetve lessük, amit lesünk, én nemigen tudom, mit lesek. Az események koreográfiája kétosztatú. Az első osztat: kedvenc vagyok, többnyire engem visz az öreg a szőlőbe. Valamit szől. Mariska néni a sűrű, vadzöld málnasoron túl kapálgat, énekel. Az öreg váratlanul odaszól, kezében két kis pléhvödör, *Gaskó, fiam, hozzá' hideg vizet a márványba a patakról.* Egy nem tudni honnan idekeveredett márványtartály-

ban víz áll, abban a kisdemiszon, abban az öreg bora. A patak a két vödörrel tizenkét perc. Sietve víz. De soha nem sietek. Nincs hová. Amikor visszanezgek, nagyapa – kezében a gereblyével – figyel, hogy eltűnjek a szőlő alatti diósor mögött. A gereblyehasználat meghatározó védelmi tényező a két birtokot elválasztó marcona málnasor demarkációs vonalán. Az öreg azzal teszi meg nem történtté a megtörténtet, visszafelé jövet elhúzza a nyomait. Második osztat: a bátyám is kint velünk, Mariska néni kapálgat dalolva a málnasor másik felén, nagyapa szúrós szemmel vizsgálja az egyik szőlőkarót, próbálja beljebb ütni, azután úgy ítéli meg, ez bizony kirohadt. Kezével a kisbaltával odaszól, *Gaskó, fiam, gyertek csak ide!* Odamegyünk. *Gaskó, a Walter alatti agácos in-nenső felin láttam két jó karónak valót, vágjad mán ki, hozzátok el, te meg segíts neki,* néz a bátyámra. A parancsot mindig én kapom, akin számon lehet kérni. Kisfűrészt, kisbalta, megyünk. Bátyám, amint kijutunk a látómezőből, elkapja a kezem, most tücskölnék, mondja, gyere, fussunk. Futva lekanyarodunk az erdő alatti földútra, letről kerüljük a két szőlősávot, és a forró homokban térden kúszunk be a tökéek közt Karecskák nádfedelű kisházához. A falhoz támasztva a gereblye. Sshh, mutatja a bátyám, ne lihegjek. Halljuk, ahogy Mariska néni sutogja, jaj, Laci, jaj, Laci. Az öreg meg azon a hangon, ahogy a Gaskót morogta két perce, beledörmög a Laciba: Megmostad? Biztos megmostad? Recseg a ház fa fala, némi nyögés, lecsörömpöl valahonnan egy üres fémbögre, ilyenek, semmi különöst nem hallok. Ha ilyen a tücskölés, amiért végigrohantunk hat-száz métert, hátamról folyik a víz, csak tücsköljenek, nem érdekel.

A nap túl a delelőn, mi túl az ebéden, én a lépcsőn, az árnyékban. Az öreg pakol ezt-azt esőverte, színtelen hátizsákjába. Amikor pakol, dühös. Amikor dühös, azért dühös, hogy öreganyám ne vonhassa kérdőre, *hova a szűzmáriába kujtorogná el má' megint, megoszt viszed a gyereket ebbe a melegbe?* Öreganyám soha nem mondja szembe, ha ellenvetése volna, de morog, csapkod, hogy nyilvánvalóvá tegye. Néhány percig felváltva röpködnek a picsák és a szűzmáriák a tornác és a pincelejáró közt. Közben öreganyám azt lesi, az öreg melyik demiszont készíti elő. Ha a kétliteres műanyagfonatost, akkor egy napra, ha a nagy fülű, barna fafonatost, amibe öt liter bor fér, akkor két napra készül el.

Nem hívom fel magamra a figyelmet, az semmire nem jó. Lapítok, várom az öreg mondatát, küszöbön kiskutyá, amikor a gazda indul. Épp csak a farkam nem lóbálok lelkesen.

Nyár van, júliusvég. Érik és potyog a szeder. A tavaszi kismacskák már mászszák a fát zsenge verébhús reményében, aztán nem mernek lejönni. Meglóduló hullámokban dől a meleg az égből, boszorkánykör kavarr portölcserő a

baromfiudvaron, megcsörrenti a zárt pléhláda oldalán lógó hosszú nyelvű kislapátokat, amivel a tyúk-, liba-, pulykaszart kell felszednünk az udvarról, ha látjuk. Csak a meleg hullámszél, a szél nem mozdul.

Nincs mit készülődni. Fekete klottgatya, több generációt kiszolgált ing, mezítláb. Az öreg pattint, repülök. A hangjára koncentrálok. Más a tónus, amikor az öregasszonyhoz, más, amikor hozzám szól. Nem világos minden fül számára, én hallom.

Indulunk. Az öreg hátán a zsák, kezében kedvenc horolója. Elhaladunk a Karecska-ház előtt, ráfordulunk egy kukoricaföldre. Két viszonylag távolra sikerült sor közt haladunk. A belógó levelek kemények a szárazságban, élesek. Hajlogatok, kerülöm az öregről visszacsapódókat. Mindig erre rövidítünk a szőlőbe menet. Hátraszól, *itt már vigyázz az aknákra!* Valaki, aki tudja, az öreg évtizedekkel korábban megtiltotta, hogy bárki a birtok ötszáz méteres körzetében a bokor alá csináljon, folyamatosan aláaknázza, végigszarja az kitaposott gyalogösvényt. Miután a kukorica rejtő magasságúra erősödött, a terrorista minden nap lepakol egy aknát. Egyszer pöffeszkedve kunkorodót a gyalogút közepére, máskor álcázott laposat, ahol az út enyhe ívben kanyarodik a szőlők felé, egyik sorból át a másikba, s a levelek takarják.

Az öreg lépdél előttem. Széles váll, rugalmas léptek, ringó hátizsák, alatta könnyű nyári ing, rövidnadrág, maga gyártotta szíjas szandál boka fölött megkötve, fején fehér vászonkalap. Egy isten baktat előttem, Dokerbó egyetlen túlélője, a dokerbói hős. Száll a napban a virágpor, ahogy mozdulnak a szárazak. Még nem érünk föl a nagy hajlatba, a Szöllőssy-ház romjaihoz, amikor lelassít, mutatja, állj!

Valaki a kukoricaszárazak közt kuporog, segge az ösvényünkre lóg, rajta öreg kalap, bársonynadrág, ennyi. Csak akkor látok tisztán, amikor az öreg óvatosan lerakja a horolót, három lépéssel az alak mögé lép, lerántja a homokba. Karecska szomszéd. Bele a kupacba, amit éppen oda helyezett. Nagyapa markolja a nyakánál, mint a macskát, emel rajta egy araszt, visszacsapja a szarba. Karecska szomszéd meg se nyekken. Mindez egyetlen szó nélkül, három másodperc alatt, halálos délutáni csendben. Az öreg aztán rám néz, remeg a bajusza:

– Hoztad a kapámat, Gazsi?

Nem hoztam. Visszalépek érte. Azt gondolom, agyonüti Karecska szomszédot, azért kell.

Onagy Zoltán *(Budapest, 1952)* író, szerkesztő. Esztergomban él. Utóbbi kötetei: Zsámboki szerető (2011), Páros játék A-val (2012), Egy teremtés története (beszélgetőkönyv Géczi Jánossal, 2014).

Szilágyi Ákos

(FÉLPROFILBÓL)

félprofilból vakmerő vagy
en face kicsit gyáva
félprofilból arcod megfagy
en face – ömlő láva

félprofilból háború vagy
en face tartós béke
most jó lenni szádban nyúlnak –
Buddha átka s étke

félprofilból víziló vagy
en face törpegerle
megáll nagyagy kisagy lóagy
meg a szív szerelme

félprofilból áldozat vagy
en face durva hóhér
zombik jönnek vonszolódnak
ó csak egy kis jóér!

félprofilból őstahó vagy
en face csiszolt elme
kétfelől tart le ne kókadj
angyalok türelme

félprofilból áruló vagy
en face örök hűség
kirakatban zsírszalonna
vagy más nagyszerűség

félprofilból büszke rom vagy –
en face lélek vára
mint lágernek őrtorony vagy
népnek traktorgyára

félprofilból ágyucsó vagy –
en face hegyi kecske
csakhogy-itt-vagy csakhogy-itt-vagy
végre szép menyecske!

félprofilból Dzsingisz kán vagy
en face hindu Gandhi
tisztelegsz mint Őrnagy őrnagy
s köpsz rá mint Cohn-Bendi'

félprofilból Duna-part vagy
en face nyilassortűz
mint hazát ha lélek elhagy
s a léken át eltűz

félprofilból tüzes angyal
en face bájos patkány
népek kínja öreganyja
ki-kitörő vulkány

félprofilból Bruszvilisz vagy
en face balfasz Horthy
mész-agy húgyagy szifilisz-agy! –
fájdalomtól ordít

félprofilból halandó vagy
en face halhatatlan –
íme cellám fenn a holdban
sajtban mely lukatlan

félprofilból nem szeretlek –
de en face imádlak
nem voltam jó életednek –
jó leszek halálnak

Szilágyi Ákos

(Budapest, 1950) József Attila- és Babérkoszorú-díjas költő, esztéta,
Pulitzer-emlékdíjas közíró. Legutóbbi verseskötete: Baglyok Könyve (2013).

Dezső Márton

EGY TERMÉSZETFELETTI BRINGA ALKONYA

Délelőttjei ágyban telnek,
egykedvűen túrja haját
Aphrodité, a hájas.

Hófehér combjai közt nem alél
el férfiak színe-java,
Aphrodité puhasága
túlzásokba esett.

Súlyos lépteitől
reng az olümposzi lépcső,
és reng a narancsbőr
Aphroditénak a seggén.

Gaz növi körbe követ,
üres az oltár, odalent
Aphrodité szobra ledől.

Terjed a város,
de nincsen a lentiek
közt olyan ember,
ki megóvná
Aphroditénak a hírét.

Csak a féltökű Árész
gondol Aphroditéra,
s alkalomadtán
felveszi vértjét.

Dezső Márton

(Zalaegerszeg, 1983) Rédcisen nőtt fel. 2001 óta Budapesten él és dolgozik.

ZIZEG A SZALMA

Szétverem a Manfred pofáját. Átmegegyek hozzá, és elintézem – mondta L. – Nem érdekel, mi lesz belőle.

Csak az hiheti, hogy magányos vidéki házban élni békességes dolog, akinek sohasem volt még a tulajdonában ilyen ingatlan. Minthogy nekem megvoltak a tapasztalataim, azonnal aggódni kezdtem muzsikusi ismerősömért, amikor közölte, hogy felszámolja franciaországi otthonát, és hazatelepül. Óvatosságra inteni késő lett volna. Addigra már el volt adva a kinti ház, az itteni kifizetve. Sejtettem, hogy L. nem szedte meg magát odakint. Sosem azt figyelte, hogyan, miféle zenével tudna többet keresni, hanem mindig csak ami éppen érdekelte. Önmagát kereste, mondhatnám, de az nem lenne pontos, mert több mint harminc éves franciaországi tartózkodása alatt a legkülönbözőbb országokból jött társakkal dolgozott együtt. Amennyire én tudom, nem csak úgy durr bele, mosolyogjunk és érezzük jól magunkat alapon, hanem szakszerűen összepasszítva mondjuk a balkáni folkot a madrigállal, az afrikai dobolást a barokk zenével. De ha lehetősége támadt megmutatni magát a közönségnek, meg se próbálta elvárásolni az embereket, hagyta, hadd vigyék a pillanatnyi hangulatai, amerre vinni akarják. Első tévéfellépésén, amelyet az egész országban láthatott a közönség, a maga számára is váratlanul, ki sem vette a gitárt a tokból, hanem 15 percen át köcsögdudázott, és olykor énekelt hozzá. Több ilyen lehetőséget nem

kapott, legfeljebb kis, helyi tévékben szerepelhetett. De azért lett neki francia felesége, lett egy kis háza valahol délen, ahol befogadták a helybeliek. A feleségével időközben elváltak, és minthogy a nő párizsi volt, visszaköltözött a gyerekekkel a nagyvárosba. A délfancia házban nem sokáig élt magányosan L., mert odavetődött egy lány. Eleinte csak bérlőként. Valamelyik nagyobb városból érkezett ő is, ahol túl sok minden történt vele rövid idő alatt. Akkor csak a pusztán túlélésre hajtott.

Budapestre már párként érkeztek. És nem lehetett őket megfontolásra készíteni. Készültek a házukba. Átláttam, hogy nem engedhetnének meg maguknak egy rendes városi lakást. De hát nem is arra vágytak, hanem a tágas térre, a szinte érintetlen természetre, egy régi házra, hogy kemencében süthessék a saját kenyerüket, és hogy mindenféle állatot tarthassanak. Egy hatalmas kutyát már eleve hoztak magukkal.

Ahhoz képest, hogy egy hasonlóképpen hazatelepült rokonomat már a ház birtokbavétele utáni első hónapban leszúrta egy helybeli munkás – nyakon szúrta, ahogy a disznót szokás –, aki a tető rendbehozatalában segédkezett, és közben összeszúrta a levét a rokonom barátnőjével, ők viszonylag sikeresen átvévelték az első évet. A francia lány magyarul tanult. Lettek teheneik, birkáik és mindenféle baromfijuk, lovaik. Meg egy benzines fűnyírójuk, amit arra vettek, hogy a saját birtokukat rendben tartsák vele, de idővel bérben is dolgozni kezdtek a szomszédos házaknál. Sok tanyát külföldiek vettek meg, akik nem adták fel kinti, főleg németországi egzisztenciájukat, hosszú hetekre vissza-vissza-utaztak dolgozni. Addig L. meg a francia lány nyírta náluk a fűvet, afféle béresek lettek tehát. Az egyik német a lovát is rájuk bízta, pontosabban a lányra. Amikor L. észrevette, hogy a Manfred lova és az ő barátnője közti gyöngéd kapcsolatot nemcsak elmélyülőben, de szélesedőben is van, hovatovább már magára Manfredra is kiterjed, agyon akarta verni a németet.

Meg kell jegyezni, hogy van ennek a viszonyoknak egy különös sajátossága. A német férfi nem tanult franciául, a francia lány nem tanult németül, és ráadásul egyik se tudott jól angolul. A magyarba viszont épp mind a ketten elég jól belejöttek. Így tehát, ha elképzeljük, amint egymás mellett lovagolnak a réten, vagy ahogy az istálló szalmáján egymásnak esnek, csakis magyar szavakat hallhatunk elszuttogni vagy elzihálni.

Ugyanakkor érthető, hogy L. mérgét ez nem csillapította.

Ha ő nem is bánta, én sajnáltam, hogy precíz mozgásokra képes kezét durva munkákkal terheli, de L. kezére korábban se mondta volna senki, hogy finom zenészkezek. Pedig ha gitározott, pláne, ha hangversenyzongorán játszott,

az helyenként egészen finom volt. De L. tenyere igazi munkáskéz, a karja vas-tag az izmoktól, a válla széles. Manfredot, igaz, sohasem láttam, de biztosra veszem, hogy L.-nek semmi ilyenkor szokásos kerti szerszámot nem kell felragadnia, hogy tényleg súlyosan megverje a csábítót.

A nyers testi erő eleve nagy szerepet játszott a francia lányhoz fűződő viszonyában. Ugyanis miután a lány már vagy egy éve lakott L. házában, egyszer csak megjelent ott egy fickó. Egy városi figura, aki a lányt kereste, és akire csak rá kellett nézni, hogy összeálljon az előtörténet tetkókkal és narkóval, betegséggel és abortuszokkal és meddőséggel, mindaz, amit a lány a magyar zenész falusi házában próbált kiheverni. A fickó természetesen a nyomára bukkant, utána ment, és vissza akarta vinni. A lány ellenkezett, kiabáltak. Ezt egy darabig hallgatta L., aztán odament. Nem tudom, hogy volt-e a kezében valami kerti szerszám. Ami biztos: a fickó egyedül ment vissza a városba.

A lány pedig – ha megnyerte, hadd vigye – L.-é lett. És abban az időszakban, ami Magyarországra településüket megelőzte, egyszer csak feléledt a lányban egy emlék. Ez is elsősorban a férfi testi erejéhez kapcsolódik, de szükségképpen a zenéhez is. Arról van szó, hogy egészen kicsi korában a lány az anyukájával ott ült a tévé előtt, amikor élő egyenes adásban a magyar zenész előkapta a köcsögdudáját, és énekelt hozzá. L. hangja brutálisan erős. Valami ördögös nótát adott elő nekivadultan, amitől az ilyesmihez nem szokott lányka a keze alá menekült. Aki látta már, hogyan szólaltatják meg a köcsögdudát, az talán azt is el tudja képzelni, milyen helyzetben merült föl a lányban az a régi, elfeledett emlék.

– Azért ezt gondold meg – kértem L.-t, mert féltettem. Manfred pofájának beverése akármilyen élvezetes is, annyi jó érzést semmiképpen sem termel, amennyi rosszat a következmények.

Nyár volt, magyar nyár. Az az időszak, amikor kifakul a mezők zöldje, és végképp nincs már mire várni: a tél elmúlt, a tavasz is elsuhant, és mégse lett jó semmi.

Ritkán avatkozok mások életébe, bár még ennél is ritkábban kéne. De ezt azóta sem bántam meg. L. nem ment át a Manfred-tanyára. Hogyan sikerült el-tántorítanom?

Azt mondtam, nem ő akar verekedni, őt csak megszállta egy szellem. Egy helyi szellem. Egy szerelemföltós, indulatos, vérgőzös falusi szellem. Neki, L.-nek, az egészhez semmi köze sincs.

– Mert mihez van neked közöd? – kérdeztem, szónokiasan. – Palestrinához meg a népzenehez. De ez itt, amibe bele akarsz mászni, valami népszínmű.

Hozzátettem még, hogy az egyetlen értelmes dolog, amit tehet, ha nép-

színmű helyett ír egy operát. Milyen szép is volna, ha ki-ki hozná a maga történetét és a maga zenéjét, a német és a magyar pasi meg a francia nő, és mindez találkozna!

Opera köcsögdudával és lódobogással.

Bizonyos kellemetlenségektől lehet, hogy visszatartottam L.-t, másokba viszont nyilván beletaszítottam épp azáltal. Nem tudok róla, hogy megírta-e az általam javasolt operát. Mostanában nem jár errefelé, és én se járok feléjük. Másfelé se nagyon.

Zoltán Gábor *(Budapest, 1960)* író még mindig nem fogta fel teljesen, hová került. Dolgozik rajta, hogy a végére érjen, mielőtt lelép.

Bozók Ferenc

DOMOSZLÓI ADVENT

A tél, a tél. Acsarkodó december.
Ha kesztyű nincs, tenyérbe fúj az ember.
Ha sála sincs, nyakába hőt lehelget
a várva várt, rórate-arcú gyermek.
S a nénikék: szelíd vetési varjúk,
horgolt magányuk összehúzza rajtuk.
A lépteik: ösvényt kijárva, sorban
az utca tükrös vitrinébe roppan.
Csúszós az út. Ügyelni kell a lábra.
Vigyázva lépdelünk közös halálba.

Barna T. Attila

HULLASZÁLLÍTÓK

Egy órán belül a másodikat vittük.
Éjszaka volt már.
Gábor olyan gyorsan vezetett,
hogy a kanyarban
kiborult a tepsiből a néni.
Csak akkor vettük észre, amikor
a prospektúra előtt megálltunk,
és felnyitottuk hátul a kocsit.
Holtában mindent összehányt
maga körül.
Mit csinált ez a vén majom,
most aztán takaríthatunk!,
üvöltötte Gábor. Zuhogott.
Visszarámolni a tepsibe,
közben vigyáznunk kellett arra is,
nehogy a ruhánk beleérjen.
Agyonáztunk.

Az ajtó fölött kiszűrődő fényben
keresgéltem a kulcsok között.
Bent letettük
a hűtőkamra előtt.
A legalsó tálca, a négyes,
még szabad volt.
Gábor a lábát,
én a karját fogtam,
át így emeltük.
Gyorsan betoltuk.
Rácsaptam az ajtót.

Bozók Ferenc (Gyöngyös, 1973) költő, esszéista, piarista szerzetes.
Legutóbbi kötete: Magánylexikon (2014).

Barna T. Attila (Vác, 1971) költő. Legutóbbi kötete: Valami jön (2005).

ÁBLEZ DZSIHÁN BALLADÁJA

Áblez Dzsihán tizennyolc éves dobrudzsai tatár fiú volt, élt-halt a rockzenéért és arról álmodott, hogy katonaság után lemezlovas lesz a román tengerpart valamelyik felkapott diszkójában. Nem volt ez halva született ötlet; nyaranta a tengerpart üdülőtelepeinek diszkóiban nagy élet folyt, külföldiek is sokan megfordultak ott, fontos volt, hogy jó zene szóljon. A hozzáértő lemezlovasok jól kerestek, hírük-nevük is túljutott egy-egy üdülőtelep határán. Lemezlovas helyett itt találóbb disc jockey-t írni: tatár mivolta ellenére Áblez Dzsihán elszánt Nyugat-imádó volt, amit azzal is igyekezett hangsúlyozni, hogy beszédébe gyakran kevert angol kifejezéseket. Különben románul beszélt, akárcsak a Dobrudzsában élő törökök, makedónok, bulgárok, görögök és lipovánok többsége. Csak családon belül hangzott el néha egy-két tatár szó.

Dzsihán gyermekkorától rabjává vált a rockzenének. Szinte vallás volt ez számára. Amúgy az ottani tatárok már nemigen gyakorolták a muzulmán vallást. Az igazi iszlámhívők rég kivándoroltak Törökországba. Volt rá indítékuk. Az ötvenes években a dobrudzsai török és tatár falvakban található, a szűkös vízkészlet miatt nagy becsben álló néhány kerek kút kerekét éjszakáról éjszakára disznózsírral kenték be a román titkosszolgálat, a szekuritáté névtelen megbízottai. Igazhívő muszlim inkább szomjan hal, de nem nyúl a tisztátalan disznózsírhoz. Patakok arrafelé nemigen csörgedeznek, ásványvizet akkoriban nem

árultak a boltokban, és örökké a nem hívő szomszédokat sem lehetett megkérni, hogy húzzanak fel vizet az igazhitű számára. A vallásukat komolyan vevő muzulmánok nem tehettek egyebet, kivándoroltak, imámjaikkal együtt. Vallása nélkül aztán nyelvét is kezdte elhagyogatni a nép.

De ez még az ötvenes években történt, amiről 1981-ben, az érettségi vizsgáján nemrég túl levő Áblez Dzsihán keveset tudott. Nem is igen érdekelte a múlt. Neki a rockzene volt a mindene. Mint hithű muzulmán az imára hívó müezzin énekét, úgy itták fülei Mick Jagger és Michael Jackson zenéjét. Bár nem is tudott róla, az iszlám helyett Dzsihán új vallást talált magának.

Aki Romániában akkoriban kíváncsi volt a nyugati könnyűzene újdonságaira, az éjjelente, amikor jobban lehetett fogni valamelyik külföldi adót, ott virasztott a rádiókészüléke mellett, csavargatva a gombokat, tisztább vételt keresve. A Szabad Európa Rádió vagy a luxemburgi adó zeneműsorai, még ha a szocialista zavaróállomások által recsegősre preparálva is, sok fiatal számára jelentettek kijáratot egy másik világba. Aki rendelkezett nyugati rokonokkal, és azok időnként küldtek csomagban egy-két hanglemezt a témában, az már valósággal király volt. Dzsihánnak nem éltek rokonai külföldön, mégis bővelkedett rocklemezekben. A konstancai teherkikötő dokkjain keresztül a tengerészek nemcsak whiskey-t, farmernadrágot, fogamzásgátlót, és az akkoriban szinte valutának számító Kent cigarettát csempészték be, hanem a nyugati könnyűzene sztárjainak legújabb lemezeit is.

De igazából a Radio Vacanța, ez a Mamaiáról sugárzó rádióadó határozta meg Áblez Dzsihán életét. Mondhatni, ezen nőtt fel. Ez 1967 óta hallatta hangját, tulajdonképpen azért hozták létre, hogy a román tengerpartot egyre nagyobb számban felkereső külföldi turisták otthon érezzék magukat és következő alkalommal is eljőjenek. Ezért a Radio Vacanța főleg zenét sugárzott, műsorán napi rendszerességgel szerepeltek a nyugati toplisták zeneszámai. Valóságos zenei oázis volt ez a Konstanca megyében élő, könnyűzenét kedvelő fiatalok számára, május utolsó vasárnapjától szeptember első vasárnapjáig, amíg az adó közvetített. Dzsihán már gyermekkorától két részre osztotta az évet: amikor működik a Radio Vacanța, meg amikor nem.

Dzsihán nem szeretett éjszaka keresgélni a rádión a recsegő állomások között, számára a jó zene és a napfény összetartoztak. Inkább kifeküdt a tengerparton valamelyik napozóra, az oszlopokra erősített hangszórók alá, amelyek folyamatosan közvetítették a Radio Vacanța adását. Híreket az adó csak ritkán és röviden mondott, de azt öt nyelven tette: a román mellett angolul, németül, franciául és oroszul. Ha Dzsihán behunyta a szemét, akár azt is képzelhet-

te, hogy egy kaliforniai beachen sütteti hasát a nappal. A nap ugyanúgy süttött a román tengerparton is, mint Kaliforniában, ebbe még Ceaușescu sem tudott belekavarni, s hogy még a zene sem különbözött az ottanítól, részéről rendben volt minden.

Valami azért mégsem volt rendben. Már hetekkel előbb megkapta katonai behívólevelét, s vészesen közeledett a katonai szolgálat megkezdésének napja. Akkoriban minden épkézláb hímnemű fiatal számára kötelező volt egy időre angyalbőrbe bújni. Nemcsak a Dzsihán által haszontalan idővesztésnek tartott, idétlen fegyvelmésekkel megkeserített közel másfél év árnya lógott Damoklész kardjaként a feje fölött, hanem annak a rémképe is, hogy hosszú időn át nem lesz alkalma rendszeresen hallgatni élete nélkülözhetetlen részévé vált rocksztárjait. Kedvenc adójának rádióhullámai megtörnek a katonaság hullámtörőin.

Volt Dzsihánnak egy helye, amelyet még a homokos tengerparti napozókánál is jobban szeretett. Ha nyár idején rosszra fordult a kedve, ide vonult vissza magában. A román tengerpart mentén, egy-két kilométerre a parttól, mint apró, furcsa szigetek állnak ki helyenként a tengerből a különböző időkben zátonyra futott hajók roncsai. Ezekről a hatóság meg a halászok már rég elhordtak minden mozdíthatót, csak lecsupasztott fémszerkezetük meredezik ki a tengerből, dacolva a hullámokkal, pihenőhelyet nyújtva a sirályoknak. Meg azoknak a jó úszóknak, akik kíváncsiságból vállalják a kockázatot, hogy beússzanak odáig és felkapaszkodjanak a fedélzetre.

A tengereket görög zászló alatt járó, az akkori világ leggazdagabb emberének, Arisztotelesz Onassisznak a tulajdonában lévő 7335 tonnás Evangelia nevű teherhajó 1968 októberében futott zátonyra román vizeken Costinești magasságában. Pontosabban: ott futtatta zátonyra saját kapitánya és kormányosa. Mert mint utóbb kiderült, a már kivénhedt és rozzant Evangeliának biztosítási csalás miatt kellett ilyen dicstelen véget érnie. A nemzetközi biztosító rájött a csalásra és nem fizetett. Azóta ott áll a tengerben egy homokzátonyon, több mint két kilométerre a costinești-i parttól, mintegy szimbólumává válva az ifjúsági nyaralótelepnek, kedvelt célpontjává a jó úszóknak.

Ide úszott ki Áblez Dzsihán 1981 nyarának végén. Mint ilyenkor mindig, most is maga előtt tolt a vizen egy apró felfújható gumimatracot, rajta kis csomaggal. A csomagban Szokol márkájú zsebrádiója rejtőzött, pár éve vette kéz alatt egy orosz matróztól, és nyáron mindig magával hordta. A viharok és a folytonos hullámverés az évek során kettéválasztották az Evangelia törzsét, fél méter széles repedés tátongott a tíz méter magas oldalán. Az úszónak ott kellett

beügyeskednie magát, ha a belső vaslépcsőn fel akart kapaszkodni a fedélzetre. Jó időben, amikor a tenger nyugodt volt, ez nem okozott gondot. Dzsihán gyakorlott mozdulatokkal siklott át az éles peremű repedésen és fürgén felment a csigalépcsőn. A fedélzeten kiválasztott egy napsütötte sarkot, feje alá tette felfújható kis gumimatracát és bekapcsolta a Szokolt. Az állomás kereséssel nem kellett bíbelődni, nyáron mindig a Radio Vacanțăra volt állítva.

Igazából itt érezte jól magát, az ő külön szigetén. A parttól elválasztó több mint két kilométeres tengersávra gondolva akár azt is képzelhette, hogy nincs már Romániában. Isteni érzés! Képzelte azt is, hogy horgonyát felszedve az Evangelia Kalifornia felé tart, az örökös napfény és a menő zene partjai felé. Behunyt szemmel élvezte az arcát-testét simogató napfény erejét, hallgatta a hajó vasfalát csapkodó tengerhullámok zsongító locsogását, és hagyta, hogy agyát birtokba vegye a rádióhullámokon érkező zene. We don't need no education, énekelte a Pink Floyd a Szokolból, és Dzsihán úgy érezte, éppen neki szól ez a dal. Pokolba mindenféle neveléssel és idomítással, az angyalbőrössel ugyanvalóst!

Később elaludt, már nem hallotta az árbocok csúcsán vészesen vijjogó sirályok hangját, amint vihart jeleztek. Kelet felől csúnyán beborult az ég, fehér szélű fekete felhők torlódtak a magasban. A szél megerősödött, a hullámok megnöttek és dühösen döngették az Evangelia oldalát. Az éles peremű repedés körül zavarosan forrt, kavargott a víz. A hideg szellőkések felébresztették Dzsihánt, aki gyorsan felkapta rádióját meg kis gumimatracát, és a csigalépcső felé igyekezett, amelyik a hajófalán húzódó repedéshez vitt le.

A viharos idő két nap után alábbhagyott. Addigra a parton már mindenütt keresték Dzsihánt. Szülők, rokonok, barátok fogtak nagy erővel a felkutatásához. Bekapcsolódott a román rendőrség, a milícia is, de a fiú nem került elő. Miután rábukkantak a costinești-i napozón hagyott ruháira, a még háborgó tengeren egy mentőszolgálatosokkal megrakott motorcsónak ment ki az Evangeliához, de ott sem találtak semmit. És nem találták később sem nyomát sehol. Áblez Dzsihán nem került elő többé soha.

Konstancai barátai, ismerősei nem tudták elfogadni, hogy csak úgy semmi vé legyen az, akire még annyi sok rockszám meghallgatása vár. Nem tűnhet el örökre a sötétben az, aki annyira szereti a napfényt. Különböző variációk láttak napvilágot:

Dzsihán elment, hogy láthatatlan csigalépcsőn felkapaszkodva a csillagokhoz meghallgassa a szférák zenéjét.

Dzsihán elment, hogy Szokol rádióján keresztül meghallgattassa a csillagokkal a Radio Vacanța slágerlistáját.

Dzsihán elment, hogy felfújható kis matracát maga előtt tolvá átússzon Kaliforniába, ahol mindig süt a nap és klassz zene szól.

Dzsihán elment, hogy panaszt tegyen a disznózsíros kerek kutakért.

Dzsihán elment, hogy Mohamedtől első kézből tanuljon iszlám vallást.

Dzsihán elment, hogy tökéletesítse tatár nyelvtudását az őseinél.

Dzsihán elment, hogy híres disc jockey legyen a mennyei diszkóban.

Dzsihán elment, hogy utána nézzen, mi a helyzet az Evangélia biztosításával.

Dzsihán elment, hogy közelebb kerülve a Naphoz több fényhez jusson.

Dzsihán elment, hogy elintézzék az örök békét, ne kelljen angyalbőrbe bújni.

Dzsihán elment, hogy kiderítse az angyaloknál, mi a helyzet a bőrükkel.

Dzsihán elment. Hogy örökre elmerüljön a zene hullámaiban, örökre hullám-sírba merült.

Fekete Vince

A VILÁG ÚJRA

„Itt az ég törülközője. Itt a csermely. Ott a fák.”

Sz. K.

1.

Itt az ég törülközője. Itt a csermely. Ott a fák.

Körös-körül, merre szem lát, óriási pusztaság.

Pusztaságban, pont középen, a semmiben ülök én.

S ott a lélek, meg a test is, akárcsak egy külön Én.

Ott a tavasz, és a nyár is, ősz és avar, szürke hó.

S ez a lélek üres, tépett, vihar verte-túrte, ó.

Ott egy tehén, parton állva, szeme tiszta, biztató.

S amott pedig csónak billeg, alatta a tiszta tó.

Fák borulnak össze hosszan, zöld csipkék az út fölött.

Lehajolnak, nézik, nézik, tán valami eltörött.

Ott egy barlang, s ott az ösvény, kiáramló pára leng.

Ott az erdő, benne járnak, fölöttük a kék dereng.

Molnár Vilmos *(Csíkszereda, 1962)* Márai-díjas író, a Székelyföld szerkesztője. Legutóbbi novelláskötete tavaly jelent meg *Az ördög megint Csíkban* címmel.

2.

Ott a konyha, ott az ágy is, ott a párna, lepedő.
Ott a búcsúzás az éjben, ott a bölcső, temető.
Megszülettek, fény a fényhez, két láng egymáshoz hajolt.
És hullámszik velük fel-le mindaz, *ami az a volt*.
Zavart érez, kábaságot, azt kérdezi, ugye hív.
Tehetetlen dühöt érez, csalódást és csupa kínt.
Forog vele körbe-körbe ott a tér és ott a ház.
Incelkedik, pörög, mozog ablak, ajtó, meg a máz.
Világvégi, nyári éjjel mit vetít az égre fel?
Hazafelé, kéz a kézben, s a vágy hamar égre kel.
S ott a falu, ott egy ház is, s benne – együtt – boldogak.
Életük, mint egy-egy szédült fergeteg és forgatag.

*Itt az ég törülközője. S itt az éj is. S ott a fák.
Körös-körül csillagtalan, behavazott pusztaság.*

Ha JÓSZAKÁCS

Szécsi Noémi

KUN BÉLA A ZSERBÓKKAL TOVASZÁLL

Háborús konyha (1914–1919)

Kun Béla alacsonyan száll a Vérmező felett, olvassuk az *Édes Anna* első soraiban. „Sápadt volt, borotvátalan, mint rendesen. Vigyorgott az alatt álló polgárookra, s vásott kajánsággal, csúfondárosan még búcsút is intett egyeseknek. Zserbókat vitt, melyekkel teletömte puffadozó zsebeit... Karjairól vastag aranyláncok lógtak.”

Talán semmi sem olyan fantasztikus ebben a történetben – még a húsz méter magasan repülő, karjain aranyláncokkal integető népbiztos sem –, mint a zsebekbe gyömöszölt zserbók. Itt feltehetőleg nem a háromrétegnyi dióval-baracklekvárral megtöltött, étcsokoládéval bevont édességről, hanem általában az édes-krémes cukrászsüteményekről van szó. Hogy mit is ért az ilyesmi azokban a napokban, azt bizonyára éppen Kosztolányi tudta a legjobban, aki néhány oldallal később olyan undorral ír a tökkáposztáról, a szacharinos híg teáról és a sárga kukoricakenyérről, hogy gondolatban kifordul az olvasó szájából az ízetlen falat, a nem kívánt, szokatlan zamatú, minden finomságot nélkülöző hadiétel.

„És ettük a kelkáposztát gerslivel, a gerslit kelkáposztával” – fakad ki *Az Est* újságírója is 1919. október 12-én a politikailag még éppen vérfürdőző, de gasztronómiai-lag lassacskán konszolidálódó Magyarország elmúlt öt ínséges évére visszatekintve.

Nem az első hadiínség volt ez Európában. Párizst például kifejezetten a kiéhezetés szándékával vette körül a porosz hadsereg a porosz–francia háború idején (1870 szeptembere és 1871 januárja között). Az ostrom afféle karneváli állapot, a város önmagára zárul, a törvények felfüggesztve, mindenki lázasan tevékenykedik, a testek minden létező módon összegabalyodnak: Boccaccio és de Sade sokat tudott erről. A lakosság táplálékra vadászva, bármiféle ehető dolog – kutya, macska, patkány – felkutatásával tölti az időt. Az ostrom egyben az elfogyasztható dolgok listájának kiterjesztésével is jár. A legfeszültebb háborús helyzetben a városlakók kétféle módon viselkednek: egyik felük spontán éhezik, másik felük, ha nehézségekkel és nagyobb ráfordítással is, de igyekszik folytatni régi életmódját. Az állatkert népét is ennek jegyében mészárolják le: az elefántok, kenguruk, medvék húsa nem az éhezőket táplálja, hanem a pénzes gourmand-oknak kínál változatosságot.¹ Amikor a város fel-

¹ Rebecca L. Spang: „And They Ate the Zoo”: Relating Gastronomic Exoticism in the Siege of Paris, *MLN*, Vol. 107. No. 4. French Issue (Sep. 1992), 752–773. o.

falja az állatkertjét, az mindig mélyen szimbolikus esemény²: a túlélni vágyó emberről leperog a kultúra.

Ez persze még operettháború ahhoz képest, amiket majd a 20. század tartogat, de Párizs ostroma sokban megelőlegezi a modern városostromokat: a nagyvárosok ekkorra már nem képesek önellátásra, de a lakosság már támaszkodhat az élelmiszeripar olyan új vívmányaira, mint a konzerv. A sajtó is részt vesz a közéleti megismerés megszervezésében, recepteket közöl, új élelmiszerfajtákat mutat be, s a városvezetés jegyrendszerrel központosítja a még meglévő javak elosztását.

A modern magyar kollektív emlékezet számára az első világháborúval kezdődik a háborús gasztronómia. Mindenki pár hónapos háborúra számít, ahogy az egyre inkább uralkodói biorobotnak ható Ferenc József is. Vagyis senki sem sejtí, mindig kell majd még táplálni a hadsereget. Mindenesetre Budapest székesfőváros már 1915-ben háborús ételek főzését oktató füzetkét ad ki³, ebben a kevert liszttel, valamint az olcsóbb húsfélékkel való sütés-főzés módjait taglalják. Az Országos Közművelődési Tanács által kiadott *Vasárnapi Könyv* 1917–18-as számainak már mindegyikében szerepel takarékos főzésről szóló ismeretterjesztő cikk. Már ha éppen nem az aknavető, a gáztámadások, a salétromgyártás vagy a kétszersültkészítés titkaiba vezetik be a tudásra szomjazó olvasót.

Az embereket egyes vadon termő növények főzelék- és saláta-alapanyagként való alkalmazására buzdítják: a jól ismert sóska mellett a csalán, a pitypang, sőt a paréj-libatop, martilapu, lucerna is előtérbe lép. Emellett konyhakerti termesztésre is ösztönzik a városiakat. A fennmaradt korabeli nyomtatványok szerint a jelentkezési lapot aláíró személy ingyen vetőmagot kap, melynek fejében természetesen tartozik a felsorolt növényeket – burgonya, kukorica, bab, borsó, karalábé, répa, zeller, kelkáposzta, tök, petrezselyem, saláta, sóska, paprika. A megtermelt zöldséget viszont nincs mivel savanyítani: „Amint Olaszország beavatkozott a háborúba, a citrom ára itthon mindjárt felszökött. A behozatal megszűnt s így az *osztrák tengerparton* termő citrom kerül csak piacra, teljesen jelentéktelen mennyiségben. Az ára azonban több mint százszoros”⁴. Ecet meg azért nincs a boltokban, mert a puszkaporgyártás-

2 1944–45-ben a Budapesti Állat- és Növénykert állománya is áldozatul esik részint a bombatámadásoknak, részint a lakosság éhségének – vagy az ingyenceknek, ld. Gundel Imre: *Gasztronómiáról és Gundelekről*, 1987. 281. o.: „Ettünk pörköltet bölény húsból meg lámából.”

3 *Hogyan lehet olcsón jól főzni? Háborús ételek. Budapest Székesfővárosa*, 1915. március.

4 *Vasárnapi Könyv*, 1918. 16. füzet. *Az ecet meg a citrom pótlószerei*, 241–46. o. Országos Közművelődési Tanács.

hoz oldószerűen használt acetont nyersanyaga az ecetsav. Mi lehet a megoldás? Citrom helyett citromsav, de az is hiánycikk, így marad a borkősav. Ecet házilag is előállítható borseprőből, illetve ha ledarált törkölyre, gyümölcshéjra meleg cukoroldatot töltünk, s azt 8-10 napig meleg helyen tároljuk.

A 20. század elején még a finomított élelmiszer fogyasztása a haladó gondolat, így a ma teljes kiőrlésnek nevezett eljárást „háborús kiőrlésnek” nevezik, s az így kapott lisztnek nem a rosttartalmát dicsérik, hanem azon szomorkodnak, hogy az ezzel készült kenyér nem olyan likacsos és laza. A lassabb emészthetőség akkor nem előny, hanem hátrány.

A kukoricaliszt ekkor már az állati takarmányok sorába süllyedt, a városi lakosság alig fogyasztja, így a szakácskönyveknek újra meg kell ismertetni az ezzel készíthető ételeket: a kukoricakenyeret és az erdélyi népételt, a puliszkát. A megbízható burgonya mellett visszatérnek a paraszti konyha szégyellt kásanövényei is: a köles, az árpa, a hajdina, a zab. (Utóbbiból „hamisvelő” készíthető: „5 deka szárított zabot félliter sósvízbe péppé főzzük, tűzről levéve hűlni hagyjuk, ha kihült, két egész tojást, egy összevagdalt gombát, kevés borsot keverünk hozzá, ezután 4 deka forró zsírban az egész masszát átsütjük.”⁵)

A hússal kapcsolatban új, radikális állítások nyernek teret, például, hogy eddig túlértékelték a táplálkozásban betöltött szerepét, hiszen „az úgynevezett vegetáriánusok egészséges szervezete bizonyítja, hogy a húst az ember teljesen nélkülözheti”⁶. Az első világháború öt sovány esztendeje szentesíti a hadirecepteket, köztük a leghíresebbet, a hamisgulyást. A háborús hamisgulyásból nem pusztán a hús marad ki, hanem a zöldség is: lényegében nem tartalmaz mást, mint zsíron megfonnyasztott hagymára dobott, megpirított burgonyát.⁷ A kissé lesütött alapot kell pirospaprikával fű-

Fotó: MAGYAR NEMZETI MÚZEUM TÖRTÉNETI FOTÓTÁRA

5 *Hogyan lehet olcsón, jól főzni?* 8. o.

6 *Vasárnapi Könyv*, 1917. 24. füzet. *A takarékos főzésről*, 370. o.

7 *Ahogy a recept a Fővárosi Tanács Szociálpolitikai és Közművelődési Ügyosztályának 1915-ös Ételsorok és ételleírások c. kiadványában szerepel.*

Fotó: FORTEPAN

szerezni, és attól függően vízzel felereszteni, hogy hamisgulyásnak vagy üres paprikás krumplinak szánják. Az étel bezöldségezett formája a békeidőkre is átmenti magát, sőt máig a menzakoszt egyik állócsillaga.

Ahogy az Édes Annában Víz Kornélnak ebédre csak „egy darabka marhamáj” jut, úgy a hadiszakácskönyvekben is hemzsegnek a húsként tetszelgő, addig lenézett állati részek: „marha orrja puliszkával”, „labdapecsenye” marhatüdőből, „paprikás vagdalt hús” pacalból és májból, „köleskásás hús” tehéntőgyéből meg „ököruszály pörkölt káposztával”. A meglehetősen katonás hangzású névvel bíró tüdő-s-májás étel, a „haditáp káposzta” például így készül: „1 kg savanyú káposztát hagymás és paprikás zsíron kell pirítani. Zsíron rizst kissé átfőzni. ¼ kg tüdő fölve, ¼ kg májat nyersen össze darálva. Tűzálló edényben előbb egy sor káposztát, aztán rizst, aztán káposztát, erre húst, erre káposztát, erre rizst és végül ismét káposztát rakunk. Tetejére 3 deci savanyú tejfelt, s az egészet csőben sütjük.”⁸

A különféle fonnyadt, de fegyelmezett főhercegnők, valamint kegyes egyleti hölgyek által a hadiárvának, hadiözvegyeknek és rokkant katonáknak osztogatott levesek is minden bizonnyal az állatok belsősegeiből és csontos részeiből készültek – már ha került beléjük hús egyáltalán, s nem csupán tarlórépa és krumpli.

8 A leírás a Fehér Béla tulajdonában lévő Hogyan lehet olcsón... háborús receptfüzet második oldalán szerepel kézírással. Ebből a füzetből származnak az előtte felsorolt ételek nevei is.

„A lóhúsból éppen úgy készítjük el a húsleveset, mint a marhahúsból, csak jobban fűszerezzük”⁹ – jegyzi meg az egyik hadiszakácskönyv a hús édeskés ízét adó glikogéntartalom kapcsán. Egy, a lóhús fogyasztás áldásait ecsetelő cikk¹⁰ viszont történelmi tudást is mozgósít, hiszen az ázsiai eredetű ősmagyarok szokásaira, illetve egyenesen Párizs ostromára hivatkozik. Nem csupán az derül ki, hogy Budapesten 1905 óta mérnek ki lóhúst, de a cikkíró arról is biztosítja az ódzkodó fogyasztót, hogy a sertés- és marhakészítményeiket lóhússal dúsító, áruhamisító hentesek termékei révén tulajdonképpen már eddig is bőven részesült ebből a húsfajtából. A hússal való egyéb visszaélések is a párizsi helyzetet idézik: a vendéglősök jómódú vendégeik számára fölvásárolják az értékesebb darabokat, s fogyasztható minőségű, elfogadható termék nem marad a piacon. A kolbászba hús és szalonna helyett csontvakarék, mócsing, ín és fejhús kerül, a friss párizsiból folyik a víz.

A válság, ki hitte volna, a proletárforradalom alatt kulminál. Kun Béláék már egy éhező várost vesznek át, ezért is figyeli mindenki gyanakodva: mit esznek a népbiztosok? A kormányzótanács „cateringjéről” gondoskodó Kedvess vendéglős szám-lái szerint jobbra korábban előételnek számító, hústalan fogásokat fogyasztanak: „potage”-t (leves) meg „oeuf mollet”-t (lágytojást), rizottót, tésztaféléket. A Kun Béla szállására, a Szovjetházba behatoló elégedetlenkedő proletárasszonyok küldöttsé-

9 Ez lényegében a lóhúsleves receptje a már idézett Ételsorok és ételleírások c. kiadványban.

10 Vasárnapi Könyv, 1918. 5. füzet, A lóhús, 65–68. o.

ge is csupán komiszkenyeret és hársfateát talált, számol be a tanácsmű lap. A másik elfogult forrás, a kommün bukását követő ellenforradalmi propaganda viszont éppen a népbiztos szalonra íránt táplált gyengéd érzelmeit emeli ki, és „zabálással” gyanúsítja...

A kor plakátművészetében nagy hangsúlyt kap az élelmezésügyi patthelyzet. Zádor István és Jeges Ernő alkotásai azt ábrázolják, hogy míg a vidéknek még vannak készletei, addig a megszokott forrásaitól évek óta elszakított nagyváros felélte minden tartalékát: a városi proletár könyörögve fordul paraszttestvéréhez, és élelmiszerért iparcikket ígér.

Landler Jenő és Vágó Béla népbiztosok április 5-i rendelete mindazonáltal politikai zsenialitásról tanúskodik: a budapesti választáskor a szavazóhelyiségeket a liszt-hivatalokban jelölik ki, vagyis ott, ahol a választópolgárok az élelmiszerjegyekre adagolt liszthez, burgonyához, zsiradékhoz, húshoz, sóhoz, tejhez (sőt a hadikávéhoz és a szilvajegyhez) hozzájutottak. Így kell politikai tudatosságra nevelni a proletárt! De hívhatjuk persze választási csalásnak is.

A tejet a sajtópropaganda elengedhetetlenebb élelmiszernek minősíti, mint a húst. Már léteznek – drága – tejkonzervek, de friss tejből napi rendszerességgel csupán a tejgazdánnyal rendelkező két év feletti gyerekek és a betegek részesülhetnek (már ha van). A tejszín csak álom. Az Édes Annában Viziné három zsebkenőért kap öt deka vaját. A pótlására szolgáló margarint – amelyet még 1869-ben talált fel a hadsereg igényeinek kielégítésére Hippolyte Mège-Mouriès, így már több mint ötven éve forgalomban van – megveti a nép, de nem ez a legfontosabb. A korabeli újságokat olvasva úgy hat, mintha egy egész ország szűkölné az édességért. Az emberi társadalom egyre növekvő cukorfüggősége tükröződik abban, hogy a 20. századi ínségidőszakokban a cukorhiány egyforma jelentőségűvé

lesz, mint a hús, a kenyér vagy a tej hiánya. A túlnyomó részben idősek, nők és gyermekek által alkotott háterszág számára a kakaóból, a kávéból, a teából, valamint a cukrászsüteményekből fájóan hiányzik a cukor. Sőt eljön az idő, mikor már maguk ezek az élvezeti cikkek is hiányoznak, de valami édesnek akkor is lennie kell! Ekkor lép a tör-

Foto: FORTEPAN

Foto: MAGYAR NEMZETI MÚZEUM TÖRTÉNETI FOTÓTÁRA

ténelem színpadára az 1879 óta létező szacharin, először még nem diétás, hanem pótélelmiszerként.

Az 50 fillérért, tésztajegyre árusított „egységes típusú cukrászsüteményt” – amelyet ezen leírás alapján éppen olyan nehéz elképzelni, mint a statisztikákból ismert átlagembert – viszont rendeletileg melasszal (és kevert lisztből) készítik, tehát jellegében a mai bioboltok által kínált süteményekre hasonlíthatott. A különféle haditorta-receptekben állandó elem a lekvár, mint az egyetlen még beszerezhető nyalánkság, illetve a liszt mellett legfeljebb egy tojásra vagy egy kanál olajra lehetett számítani. Az elrettentő nevű *babtorta* is folyton feltűnik a háborús édességfronton, mert noha kifejezetten sok tojást igényel, viszont lisztet egyáltalán nem: „6 tojást 30 dk. cukorral, 1/2 citrom levével és héjával 1/2 rud vaniliával habosra keverünk és közé teszünk 36 dkg főtt babot és a 6 tojás kemény habbá vert fehérjét. Kikent formában, lassu tűznél sütjük. Ha kihült ketté vágjuk és lekvárral megkenjük, ismét egymásra tesszük. Lehet csokoládé glazurral bevonni.”¹¹ Be lehet vonni... Persze, be lehet vonni, ha van mivel, de akkor sem lesz olyan, mint Gerbeaud Emil fehér cukorból, fehér lisztből, valódi zsíros tejszínből, nem margarinból, hanem vajból összeállított süteményei. Nem csoda, hogy Kun Béla ezeket gyömöszölte a zsebeibe, mintha tudná, hogy eztán nemhogy Moszkvában, de még Bécsben sem eszik már ilyesmit. 1920 húsvétján a Bécs környéki Steinhofba internált magyar kommunisták rég nélkülözött édességeket, köztük tortát kaptak ajándékba „bécsi elvtársaiktól”. Mind rosszul lettek, mert a valójában a fehérterrorista Prónay-különítménytől érkező sütemény atropint tartalmazott. A csomagból fogyasztóknak, így Kun Bélának is kimosták a gyomrát, túlélte.¹²

11 Zsenka néni: *Szegény asszony szakácskönyve*, Engel Lajos kiadása, Szeged, 76. o.

12 Borsányi György: *Kun Béla, Kossuth*, 1979, 210. o.

Fotó: FORTEPAN

Kun Béla a zserbókkal tovaszáll, mi pedig magunkra maradunk a felbomlott Monarchiával, a háborús veszteségekkel, a Vyx-jegyzékkel, a fehér lovon belovagoló Horthyval és Trianonnal, a 20. század marhamáj módjára nyersen ledarált problémavagdálékával, amelyet azóta legfeljebb újra meg újra felöklendezni sikerült, megemészteni nem.

A szükségből erényt kovácsoló konyhaművészet azonban nem tűnik el nyomtalanul a század első nagy háborúja után sem. A polgárság számára ekkor még csak főpróbát tartott az inséggasztronómia, amely később a szocialista hétköznapiok részévé válik a maga sajátos hamisételeivel, az élvezeti cikkek helyettesítésére szolgáló pótélelmiszereivel.

Furcsa belegondolni, de ma is mindennap eszünk hadiételt – persze más okok és ideológiák jegyében. Az első világháborús sajtó által borzadva emlegetett élelmiszeripari vívmányok – az aromával ízesített szörp, a zselatinnal sűrített lekvár, a kalóriamentes édesítőszer, a tejjel dúsított margarin, a fellisztezett húskészítmények – ma már mindennapi táplálkozásunk magától értetődő részei. A korábban energiatartalmuk miatt is sokra becsült finomított élelmiszerek mára páriárisorba kerültek, ellenben a valaha mélyen lenézett köles, árpagyöngy, héjával őrölt búzaliszt, a növényi húspótlók, a különféle levélzölkségek, valamint a magas fehérjetartalmú hüvelyesek immár az egészséges táplálkozás csillagaiként tündökölnek.

Szécsi Noémi (Szentes, 1976) író, hat regény szerzője. A hadigasztronómia Sanyiról, a vegetáriánus hentesről szóló *Kommunista Monte Cristo* (2006) írásakor került az útjába.

VIZIBILNI

A TÚLÉLÉS MŰVÉSZE

Az egész úgy kezdődött, hogy megölték a Ferdinándot, de nem a Průša drogista szolgáját, aki egyszer megivott tévedésből egy üveg hajszeszt, és nem is a Kokoška Ferdinándot, amelyik a kutyapiszkot szokta összeszedni a házakból, hanem a Ferdinánd főherceget, a konopištěit, azt a kövéret, aki olyan vallásos volt. – Nem vitás, hogy az első világháborúról a közép-európai olvasónak elsőként Hašek halhatatlan hőse, Švejk jut eszébe, aki császári angyalbórt ölt magára és elindul a „dicsőséges csihi-puhiba”. Ő a túlélés művésze, akinek mindehhez életfilozófiája is van: „Nem szabad hinni a véletlenben, jobb, ha reggel és este is felpofozzuk magunkat, hogy el ne felejtjük, hogy az óvatosság sohase fölösleges, és hogy a jóból is megárt a sok.” A kultuszregény szerzője maga is regénybe illő figura: banktisztviselőből lett csavargó és hírhedt prágai bohém, volt hitű anarchista, az Állatok világa című lap szerkesztője, kabaréművész, császári katona, szibériai bolsevik politikai tiszt, humorista és bigámista, sőt „A Törvény Keretein Belül Mérsékelt Haladó Párt” (a kor Kétfarkú Kutya Pártja) jelöltje is. Švejk és Hašek bámulatos kalandjairól beszélgetett Szederkényi Olga Heé Veronika irodalomtörténésszel, aki a cseh szak vezetője az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszékén.

Szederkényi Olga: – Hašek vaskos életművet hagyott maga után, műveinek összkiadása 19 kötetes. Viszont óriási bohém volt, kocsmáról kocsmára vándorolt, csavargott. Ráadásul még 40. születésnapját se érte meg. Mikor írta ezt a rengeteg művet?

Heé Veronika: – Az írói pálya bizonytalan megélhetést kínált, az írók sokszor filléres jövedelmekből napról napra éltek, napjuk jó részét (legtöbbször megfelelő lakás hiányában) kávéházakban vagy kocsmákban töltötték. Ott cseplődtek a hírek, a pletykák, az anekdoták, és ott folyt az írói munka zöme is. Hašek is így élte le viszonylag rövid életének nagyobbik részét. Műveinek je-

Heé Veronika

lentős része kocs mákban, éjszakai lokálokban keletkezett. Ezekben a helyeken nemcsak a sörital, hanem pezsgő szellemi élet és színvonalas művészeti diskusszió is folyt, valamint az akkoriban népszerűvé váló kabaré is otthonra talált. Hašek hírnevet szerzett magának azzal, hogy az éjszakai életben olyan „tréfák” szerzője volt, melyek nemegyszer a rendőrségen végződtek. Felfokozott, magamutogató bohémsége azonban részben önstilizáció, az író alapjában véve érzékeny, zárkózott, valódi érzelmeit kimutatni nem tudó ember volt. Való-

szerű, hogy nem egy róla szóló anekdota túlzó, „népi” fantáziaszülemény, ezért nem árt ezeket némi fenntartással kezelni. Tény, hogy Hašek rendkívül termékeny alkotó volt, s ez még a könnyed írásmód mellett is nagyfokú koncentrációt igényelt.

SZO: – Mi lehetett az oka Hašek vagabundságának? Miért nem tudott egy helyben maradni?

HV: – Az író jellemének tragikus kettőssége, hogy lappangott benne valami vágy a rendezett, nyugodt élet iránt, de ezt a vágyat mindig felülírta nyugtalan és kalandvágyó természete, s bár többször megpróbált a társadalomba beilleszkedni, ez mindig csak ideig-óráig sikerült. Nyugtalanága és alkoholfüggősége is valószínűleg családi örökség. Ehhez járultak gyermekkori élményei. A család – főleg anyagi okokból – gyakran változtatta lakóhelyét. Az apa még Jaroslav gyermekkorában váratlanul meghalt, az energikus és áldozatkész anya két fiával gyakran a nyomor szélén lavírozott. Ennek ellenére Hašek gimnáziumba jár, kis kitérővel egy kereskedelmi középiskolában leérettségizik, és 1902-ben felveszik banktisztviselőnek. A fegyelmezett, bezárt, eseménytelen életmódot azonban alig néhány hónapig bírja. Már 1903 kora tavaszán hosszú barangolásra indul Szlovákiába, Magyarországra, majd a Balkánra, Erdélybe és Galíciába. Ezek a kiruccanások állásának elvesztéséhez vezettek. Akkoriban már rendszeresen jelentek meg útirajzai, tárcái, elbeszélései különböző újságokban, folyóiratokban. Szabadúszóként alkalmi jövedelmekből élt, de ez a bohém életformával párosulva csak a pusztá létfenntartásra volt elég. A barangolási vágy a követ-

kező években még többször is elragadta, de 1906-tól a világháborúig már inkább csak Prága éjszakai életében csatangol, kalandjaival hálás anekdotatémákat nyújtva a kortársaknak és az utókornak.

SZO: – Fiatalon anarchista volt, majd az első világháború során bolsevik lett. Miért volt fontos számára a politikai elköteleződés?

HV: – A gyerekkorától sok bizonytalanságon és nyomoron átlábalta író szociális érzékenysége nem véletlen. Már első útirajzaiban megjelenik a szegények, az elesettek, a társadalom számkivetettjei iránti együttérzés. Később kezd figyelni a társadalom általánosabb bajaira, a hivatali szervek esztelen működésére, a rendőrség, a katonaság, a hatalmasok embertelenségeire. Kezdetben inkább csak humoros írásmódja egyre inkább szatírába hajlik, anélkül, hogy könnyed humorát és játékoságát elveszítené. Világéletében bizalmatlan volt mindenfajta intézmény, így a pártok és az általuk megkövetelt pártfegyelem iránt is. A világot mindig alulról, a kirekesztettek, sőt az önkéntesen távolmaradók – az outsiders – szemszögéből nézte. Megvolt benne a polgárpukkasztás vágya, és valójában nem érdekelt az irodalmi életben elfoglalt helye sem. Tüntetőleg irodalmi mesterembernek vallotta magát, aki kizárólag pénzért ír. Gondolkodásmódja lehetetlenné tette, hogy tartósan bármilyen politikai, művészeti vagy egyéb csoporthoz kötődjön. Mindössze kétszer csatlakozott politikai mozgalomhoz. 1904-től az anarchisták eszmevilága hatott rá, és be is kapcsolódik – a cseh fiatalok körében akkoriban meglehetősen népszerű – anarchista mozgalomba. Egy ideig rendkívül aktívan és lelkesen tevékenykedik: agitál, újságot szerkeszt és terjeszt. De hamar eltávolodik az anarchizmustól, részben a mozgalmában uralkodó meghasonlások és civódások, részben személyes konfliktusok miatt. Ám a legfőbb ok: szerelme Jarmila Mayerová, a jómódú polgárlány iránt,

ami érdeklődését más irányba fordítja. (Az író élete végéig újra meg újra fellángolva szerette Jarmilát. Tőle szokatlan kitartással négy évig küzdött, hogy feleségül vehesse, 1910-ben végre összeházasodhattak, ám Hašek mindössze néhány hónapig bírta ki a kocsmai légkör inspiráló hatása nélkül, és az együttélés is alig

két évig tartott. Richard fiuk megszületése után Jarmila engedett a szülői rábeszelésnek, és hazaköltözött. Ettől kezdve különváltan éltek, bár kapcsolatuk nem szakadt meg teljesen.)

Másik politikai elköteleződése már a háború idejére, oroszországi kommunista korszakára esik. Az írot lelkesítette az alakuló szovjetrendszer, amely a kisemizettek számára ígért új világot. Továbbá talán az is inspirálta, hogy itt ismeretlenként tiszta lappal indulhat. Pártmunkásként, agitátorként és újságíróként erélyesen és lelkiismeretesen dolgozott, komoly feladatokat bízta rá, melyeket megbízhatóan teljesített. Több éven át nem nyúlt italhoz, teljesen megváltozott, józan életmódra váltott. Akkori működési helyén, Szibériában még meg is nősült, bár első feleségétől sohasem vált el. A pártközponttal folytatott levelezéséből úgy tűnik, nem is vágyott visszatérni Csehországba. De orosz elvtársai másképpen határoztak, és mint megbízható pártmunkást 1920 őszén visszaküldték Csehországba, ahová új feleségével, Surával decemberben meg is érkezett. Otthon bizalmatlanság fogadta: korábbi bohém múltja és az oroszországi cseh légió „elárulása” miatt. Névtelen feljelentés alapján hazaárulás és bigámia ürügyén még pert is indítottak ellene, de aztán a vádakot ejtették. Hašek rohamos gyorsasággal süllyedt vissza korábbi életformájába. Ennek ellenére úgy tűnik, a kommunista eszmékben való hitét élete végéig megtartotta.

SZO: – Hašek ugyanabban a Prágában élt, mint két másik világirodalmi klasszis: Kafka és a „szárguldó riporter”, Egon Erwin Kisch. Ismerték egymást, tudtak egymásról?

HV: – Az egyes etnikumok – a csehek, a németek és a zsidók – Prágában eléggé elkülönülten éltek. Kafka Hašekkel valószínűleg nem volt személyes kapcsolatban, viszont van rá adat, hogy ő is megjelent „A Törvény Keretein Belül Mérésékeltlen Haladó Párt” rendezvényén. Kisch már a háború előtt is többször összejöhötett Hašekkel a kabarékon, a kocsmákban. A húszas években Kisch a színhá-

zi életben szorosan együttműködött Hašek egyik legjobb barátjával, a rendkívül sokoldalú Emil Artur Longennel, aki kabaré- és színházi szerző, rendező, színész és sok minden egyéb volt. Feltételezhető, hogy Kischnek Hašekkel is lehetett kapcsolata.

SZO: – Švejk háborús kalandjai önéletrajzi ihletésűek. Milyen utat járt be Hašek a szolgálatba lépéstől?

HV: – Kezdetben ugyanazt, amelyet Švejk 91. gyalogezrede a regényben végigjár. Hašek is a České Budějovice-i ezredhez vonult be, és a királyhidai (Bruck an der Leitha-i) felkészítés után a könyvben leírt magyarországi állomásokon (Sopron – Győr – Budapest – Miskolc – Sátoraljaújhely) keresztül a galíciai front-ra vonatozott. A regényben szereplő alakok is szinte mind az életből átemelt figurák. Sokszor még a nevek is autentikusak, pl. Lukáš főhadnagy, Ságner százados vagy Biegler hadapród esetében. Švejk mintája valószínűleg egy Strašlipka nevű közkatoná, aki ténylegesen Lukáš főhadnagy tisztiszolgája volt, bár Švejk alakja Hašek elbeszéléseiben már korábban elkezdett formálódni. Maga az író pedig Marek egyéves önkéntes alakjában jelenik meg a regényben. Egy cseh hadtörténész, Jaroslav Křížek rekonstruálta Hašek frontszolgálatának, hadifogságának és további oroszországi sorsának az útvonalát. Ebből sejthető, merre vezetett volna Švejk további útja, ha az írot nem éri el a korai halál.

SZO: – Hašek többször csavargott Magyarországon, a fronton pedig magyar nyelvű kommunista újságot szerkesztett és magyaroknak szánt darabot

is írt. Milyen szálak fűzték a cseh író a magyarokhoz?

HV: – Magyarországi csatangolása felkeltette benne a magyar nyelv iránti érdeklődést. Mivel a kereskedelmi akadémián František Brábek műfordító, a Károly Egyetem magyar lektora személyében kitűnő nyelvtanár állt rendelkezésre, tanulta is a nyelvünket. Ennek ellenére, mint ez a Švejkből is látható, igazán jól nem tanult meg magyarul, viszont szívesen idézett magyar mondá-

sokat és énekelt magyar dalokat, melyekből meglepően gazdag repertoárt szedett fel. A Monarchián belül a csehek viszonya a magyarokhoz mindig is ambivalens volt, de a kiegyezés után a cseh közhangulat kimondottan magyarellenesre változott. A csehek szemében Magyarország (Ausztria mellett) a nemzeti elnyomást képviselte, és különösen nehezményezték a szlovákok erőszakos magyarosításáról szóló híreket, mert a szlovák testvérnép iránt általános volt az erős szolidaritás érzése. De Hašeknél nem találjuk nyomát a gyűlöletnek. Magyarországi útirajzaiban (melyekből több válogatás jelent meg magyarul) az elesettek, a társadalom peremén élők együtt érző megjelenítésével találkozunk. És feltűnik bennük a magyarok szabadságvágya, melynek jelképe már a romantika kezdete óta a magyar puszta, a betyárok és a cigányok szabad, társadalmi korlátokat nem ismerő világa. A Švejk-regényből – Hašek meglehetősen pártatlan ábrázolásában – a cseh közvélemény fenti kettőssége is kiolvasható: a magyarellenességet alacsony, demagóg szinten Švejk barátja, a „magyarfaló” Vodička árkász képviseli, viszont Švejk a magyarokat is mindig jellemük és életkörülményeik alapján ítéli meg. Elhíresült a mondása: „nem minden magyar tehet arról, hogy magyar”. Švejk a magyar katonában is elsősorban a hasonlóan kiszolgáltatott, szenvedő embert látja.

SZO: – Ön szerint mi az oka a regény sikerének? Több mint 60 nyelvre fordították le...

HV: – A siker fő oka Švejk figurája. Azé a kisemberé, aki a háború vészterhes időszakában is rendkívül ötletesen képes mindig felszínen maradni. Viszont éppen azzal, hogy a figura a regényből kiemelkedve önálló életet kezdett élni, alakját sokszor sematizálják, különféle – ellenkező előjelű – életstratégiák megtestesítőjét látják benne. Leegyszerűsítve: Švejk vagy a furfangos népi ellenálló vagy a sunyítva lapuló link példájává válik. Alakját illetően maga a cseh köz-

vélemény mind a mai napig megosztott, sokan kimondottan szégyellik, hogy éppen ez a kétes figura képviseli a világban a cseh nemzetet. Švejk figurájának azonban éppen az a titka, hogy rendkívül sokrétű. Viselkedése nem magyarázható egyértelműen, sőt még van benne valami titokzatos is. Bár Josef Lada illusztrációja alapján egy kopasz, kerekarcú, mindig kedélyesen mosolygó, nyugalmából soha ki nem eső kortalan figura áll előttünk, valójában a regény Švejk külsejét sehol nem írja le, ugyanígy kétséges a foglalkozása is. Švejk néha a ráaggatott sablonok szerint cselekszik, de gyakran éppen ezek ellenében. Igaz az is, hogy ki akar bújni a katonáskodás alól: demonstratíve tolokocsin vonul be, de remélheti-e, reméli-e igazán, hogy ezzel a nagy feltűnést keltő, provokatív cselekedetével tényleg megússza a besorozást? A tett kellemetlen eseménysorozatot indít el (örültekháza, kórház), ahol gyakorlatilag több szenvedésen megy keresztül, mint ha rendes módon hagyná magát besorozni. A továbbiakban is állandóan provokál, szinte megállás nélkül olyasmiket csinál, amivel veszélyes, sőt életveszélyes helyzetekbe sodorja önmagát, ugyanakkor ezekből körülményes, váratlanul frappáns vagy épp ellenkezőleg: hihetetlenül idióta eszközökkel vágja ki magát. Ezek a túlzások nyilvánvalóan túlmennek a realitáson, de hát az igazi, mély humor és satíra birodalma mindig a realitás és a felszabadító képzelet határán mozog. Švejk cselekvése áthágja a „józan” hétköznapi viselkedést, gondolkodásából hiányoznak a mindennapi erkölcsi sablonok.

SZO: – Vannak-e olyan regények a korban, melyekkel a Švejk rokonítható? Amelyek ennyire pontosan festik le a k. u. k. világot, az Osztrák–Magyar Monarchiát, a kor kisemberének nézőpontját?

HV: – A monarchia világát az összeomlás körüli időben több más jelentős író is megrajzolta, az osztrákoknál legteljesebben Robert Musil A tulajdonságok nélküli emberben, a horvátoknál Miroslav Krleža több regényében, hogy csak a legnevezetesebbeket említsük, de ezek inkább az értelmiségiek látásmódját képviselik, még akkor is, ha e művekben is széles társadalmi panoráma nyílik. Az

1914

Ezzel a címmel mutatták be Prágában azt a különleges darabot, amit a magyar közönség is láthat majd ősszel a Vígszínházban. A nagy sikert aratott előadás alapja két híres közép-európai regény: a Švejk és Karl Kraus monumentális műve, Az emberiség végnapjai.

A rendező a kortárs színház egyik legjelentősebb alkotója, az amerikai Robert Wilson, akinek bemutatói különleges látványvilágukkal mind az öt földrész figyelmének közepontjában állnak. A művészek Lou Reedtől Lady Gagáig vetélkedtek és vetélkednek, hogy vele dolgozhassanak. Wilson villáminterjút adott a HÉVÍZ folyóiratnak.

Szederkényi Olga: – Mit jelent önnek 1914?

Robert Wilson: – Nehéz a mélyére hatolni valaminek, ami száz éve történt. Ezért én úgy tekintek rá, mint valaki Texasból, az Egyesült Államokból, nagyon távolról. De bizonyosan látok párhuzamokat azok között az események között, amelyek most történnek Ukrajnában és a világ egyéb részein.

SZO: – Ön egy világhírű rendező, akit elárasztanak a felkérések. Miért vállalta el ezt a munkát?

RW: – A humor és az ironia ragadott meg ebben a történetben. És az erő, ami a viccek és a szavak mögött van.

SZO: – Hogyan tudott két ilyen vaskos könyvet, mint a Švejk és Az emberiség végnapjai egyetlen színpadi darabba sűríteni?

RW: – Nem tudom, hogy voltam rá képes. Ha tudnám, nem lettem volna képes rá.

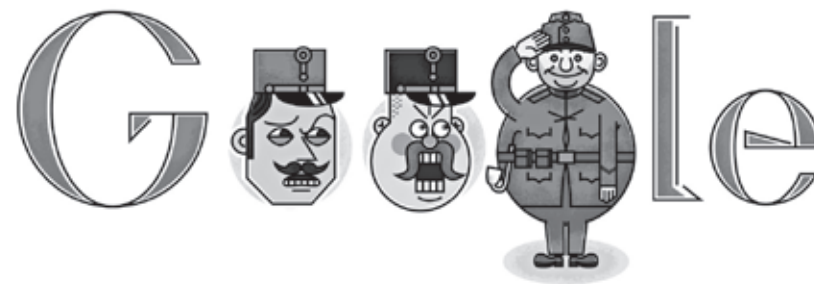
SZO: – Vannak közép-európai gyökerei?

RW: – Nincsenek. Ez az egyik oka annak, hogy miért érdekelt ennyire ez a feladat. Szeretném jobban megismerni a világnak ezt a részét.

SZO: – Három nemzet színészeivel dolgozik együtt: a Cseh és a Szlovák Nemzeti Színház művészeivel és Eszenyi Enikővel, a Vígszínház igazgatójával. Lát különbséget vagy hasonlóságot közöttük?

RW: – A próbákon teljesen megfeledkeztem arról, hogy a csapat tagjai három nemzetből valók. Ha egy színész jó, akkor jó, akármilyen nemzet-hez is tartozik.

a történelmi alulnézet, a hatalmasok világának az a megsemmisítő kifigurázása, ami Hašek regényében jelen van, ilyen világirodalmi színvonalon másoknál nem található meg. Hašek könyvének irodalmi értékét nem lehet megkérdőjelezni. Legnagyobb értéke a ragyogó jellemrajzok mellett az elkápráztató tárgyi gazdagság: az akkori k. u. k. világ rendkívül részletgazdag megjelenítése, akár a prágai helyszínekre gondolunk, akár a frontra való hosszú utazás sok-sok apró eseményének érzékletes leírására. Ugyanakkor ez a leírás sohasem ragad bele az unalmas naturalizmusba. A műben mindig ott munkál a játékosság, a groteszk, sőt az abszurd, amit a nyelvi szint is elmélyít. Hašek nyelve valójában két rétegű: az írói-narrátori szöveg – fordításban visszaadhatatlan rengeteg stílusparódiával egybekötve – a korabeli publicisztika nyelvét használja, a másik réteg a szereplők groteszkül burjánzó beszélt nyelvi stílusa. Ez utóbbi szoros rokonságot tart fenn a kocsmai anekdotázással, a történetek látszólag szinte szerkesztetlenül kerülnek át a regénybe. Ez a „spontaneitás” később Hrabalnál, Hašek utódjánál is megtalálható. Az anekdota a könyv szerkezeti eleme is: Švejk legtöbb kalandja anekdotaszerű, a végén csattanóval, továbbá maga Švejk is állandóan anekdotákat mesél, de anekdotáznak a többi szereplők is. Éppen anekdota-jellege miatt nem sérül a mű azáltal, hogy befejezetlen. A könyv a frontra való megérkezés előestéjén hatalmas, életvidám lakomázással végződik. Ez a jelenet az író és főhőse legyőzhetetlen optimizmusának és életszeretetének lett a szimbóluma.

Szederkényi Olga jogászként végzett, 15 éve újságíróként dolgozik. Évekig a Magyar Televízió brüsszeli tudósítója volt, majd a Magyar Rádió külpolitikai riportere lett.

HOLLAMVE RÉS

Fotó: FORTEPAN

Fábián Emese

HAŠEK A BALATON PARTJÁN

Hašek még alig volt nagykorú, amikor az 1900-as évek elején bebarangolta az Osztrák–Magyar Monarchiát, és testközelből tapasztalhatta, hogyan zajlik az élet a magyar vidéken. Az itt szerzett benyomásait őrzi A Balaton partján – Történetek a régi Magyarországról című kötet (Csehszlovákiai Magyar Könyvkiadó, 1954). A zalai Puszta-Magyarától az Alföldön és Felső-Magyarországon keresztül Máramarosig sokféle kalandos történetet mesél el, melyek a magyar táj hangulatát hordozzák.

A novellák elsősorban a helyi élet jellegzetes figurái köré szerveződnek, és afféle kocsmai anekdoták benyomásait keltik. Mintha pletykák, fél füllel elkapott történetek átdolgozásai volnának. Hétköznapi életképek ezek, ahol az egyes karakterek megnyilvánulásain keresztül átfogó társadalmi kérdések kerülnek terítékre. Bár a monarchia szerkezete már recseg, a fennálló rend minden visszásságával együtt tartja magát, és őrzi a hagyományos életformákat. A vihar előtti csendben a pásztorok komótosan tömik meg a pipájukat, lányok miatt veszekednek, az urak szép cigánylányok után futnak, a betyároknak pedig becsülete van. A világot a szerelem, az intrika, a bosszú, a haszonlesés, és nem utolsósorban a pálinka meg a bor mozgatja.

A események nagy része Felső-Magyarországon játszódik, de a zalai tájon is többször megfordulhatunk. Minden társadalmi réteg és jellegzetes viselkedés felvonnul itt a pásztor- és betyárlét között elhelyezkedő, egyszerű figuráktól a bonyodalmas előljárókig, és megfigyelhetők visszatérő forgatókönyvek is.

A pásztorok általában a nők miatt keverednek bajba, mint Lajkó, a Tisza menti róna csikósa, akiből a tűz mellett szedik ki a többiek, hogyan ütötte agyon volt szerelmének vőlegényét. A konfliktusok azonban többnyire nem fajulnak tragédiává. A Vita és A batizfalvi juhászok című történetben a szóváltás szintjén marad az ellentét. Jurkó és Janó, illetve Jasó és Jankó vesznek össze egy lány miatt, aki végül mindkét esetben a nevető harmadiké lesz.

A pásztor-betyárok mellett a cigányok is számos történetben előkerülnek, róluk is részletes leírást, jellemrajzot kapunk. A kukoricacsőszben Varga cigány némi terményért és pálinkáért cserébe elvállalja a csőszködést, és minden rendben is megy egészen addig, míg lányának udvarlója rá nem jár a szolgálataiért cserébe kapott pénzből vásárolt pálinkájára. A bíró javaslatára végül petróleumot tölt a butykosba. A cigányhistoria című történet füzesbanoki birtokosa, Káposfalvi István „lekesedett a humánus elvekért, ami nagy szó egy magyar nemesnél”. Miután ősi birtokát

elvesztegette, az új helyen hamar megismerkedik a birtokának határában élő Terek cigány családjával, különös tekintettel annak csodaszép lányára, Guzsára. A lányt felfogadja szolgálónak, aki azonnal elnyeri a szomszédos birtokosok tetszését is, és ki tudja, mi történhetne még, ha Guzsá meg nem szökne a katonaságból hazatérő udvarlójával. Némileg hasonló a pórul járt Kákonyi Gyula története, akit mágnás apja azért küldött vidéki nagybátyjához, a Nyitra menti Csellésházára, hogy ott elfelejtse budapesti szerelmét. Kákonyi fejből könnyen ki is veri a színésznőt egy még nála is szebb cigánylány, a hegedűs Jóka. Kákonyi úr vesztére azonban neki is udvarlója van.

Ahogy haladunk felfelé a ranglétrán, az emberek egyre furfangosabbak, mint a dohánycsempész paraszt, vagy az Életmentő hőse, aki hűtlenségéért előbb megbünteti, majd megmenti a feleségét, és életmentéséért kéri jutalmát a jegyzőtől. De az igazi felforgatók a közigazgatás előljárói és a birtokosok, akik körében már egészen kaotikussá fokozódik a ravaszság. A Selmezbányára érkező rendőr például nagy rendőrző buzgóságában csupa konfliktust szít, míg végül némi pálinka és jó koszt segítségével sikerül hatástalanítani. De Az életmentő jegyzője is megéri a pénzét, hiszen Pál úr csak „a bajkeverésnek élt és hallatlan öröme telt benne, ha a szomszédok összekoccantak a kocsmában, aztán elébe járultak ítéletért.”

A Zalában játszódó történetek középpontjában a haladó gondolkodásra való képtelenség áll. A Képviselőválasztás Pusztá-Magyarádon történetében a zalai vidéket egy olyan jegyző szemén keresztül látjuk, aki a semmi közepének találja ezt a helyet, ahová nem jut el a kultúra. Ez a se vége, se hossza, végtelen pusztá, melyet mintha csak az eltűnésre teremtettek volna. Itt szabadul meg unokaöccsétől a Miért?... című közzjáték főhőse, miután a kisfiú folyamatos kérdezősködésével az idegeire megy. „A pusztá-magyarádi állomásról másfél napig gyalogoltunk a pusztában és ott, ahol se közel, se távol nem látszott ember, megkértem Milót, álljon meg és várjon rám türelmesen.”

Bár a környék szép, a leírás mégis lesajnáló: ez a falu „völgyben épült, szőlőtermő hegyek között. Hegyekről beszélni alapjában véve túlzás, legfőljebb domboknak válnak be ezek a csöppnyi vakondtúrások, de ha már a magyarádiak így tisztelik őket, ne tagadjuk meg a halmocskáktól e kitüntető nevet”. A hegyek túlsó oldalán lápos mocsarak húzódnak, tűzokok fészkelnek, toportyánféreg vonítása hallatszik a nádasból. Bár lehetne akár idilli is a kép, ez a táj Örvös Pál királyi közjegyző urat különösen nyomasztja, és gémeskutak, kukoricások helyett a művelt világot és a mozgalmas nagyvárost szeretné látni. „Unalmas és búsító ez a vidék” – írja Hašek, és nem kizárt, hogy ez saját véleményét tükrözi.

Pál úr azonban nem ül a babérjain, ezért nemcsak előfizet egy csomó újságra, de a helyi lapot is igyekszik megreformálni. Terve olyan jól alakul, hogy nemcsak az új-

ságot, de a szerkesztőjét is sikerül korszerűsíteni, aki végül akkora műveltséget szed magára, hogy már majdnem képviselőnek jelölik. Akkor azonban egy kis nézeteltérése támad az öreg Harapássy birtokossal, aki nem kevesebb mint 60 értékes szavazattal rendelkezik. Hiába bizonygatja ugyanis neki a szerkesztő, hogy a föld gömbölyű, az dühösen kitart amellett, hogy a föld márpedig lapos, és szavazatát inkább a polgármesternek adja.

A Balaton partján című történet – a kellemesebb vizeket sejtető cím ellenére – csupa kellemetlenségről szól. A dramaturgiailag remekül felépített, hangulatilag szépen kidolgozott darab elején ízelítőt kapunk a Balaton-környéki legendákból, a halászokat csónakostul a tó mélyére húzó vízitündérekről, az eltűnt gyerekek visszajáró szellemeiről. Majd meglátjuk Boll Jánost, amint ámbitusán, a kánikulában is bebugyolálva ülve várja a hidegleléses lázrohamot, valamint a szolgabíró, aki azért jön, hogy elítélje őt Burga cigány megöléséért. A gazda végül addig poharazgat a bíróval, míg az igazat ad neki a gyilkosságban, és ártatlannak nyilvánítja.

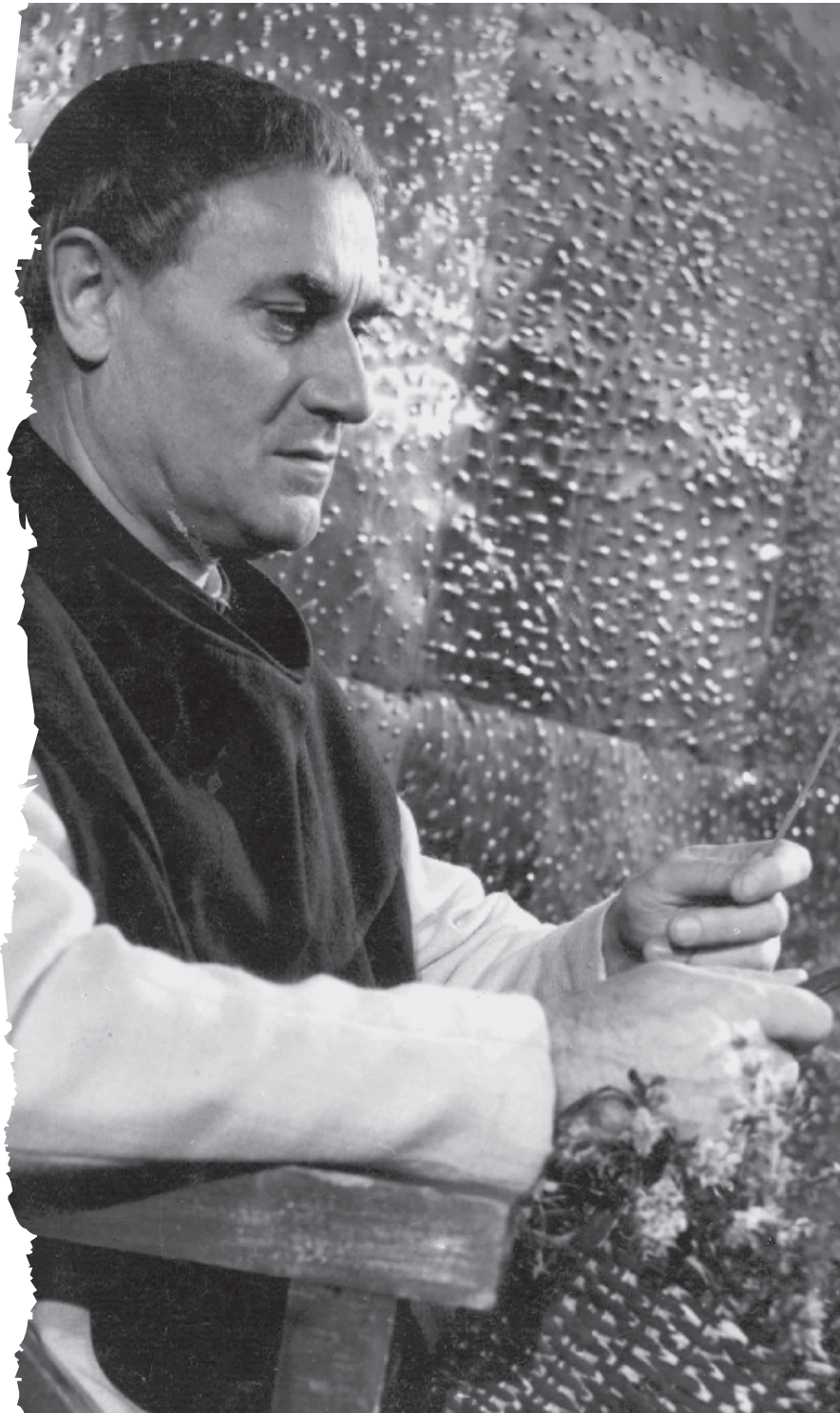
A Badacsony környékén játszódó Betyártörténet a betyárbecsület ellentmondása körül játszódik. Teher kondás Homlok gazda lányának kezére áhítozik, ám Nárva bíró igyekszik őt kiűzni a nyeregből. Még becsmérl is a betyárságot, amiért Homlok gazda, aki valaha maga is betyár volt, bosszút követel. Teher jó fél évig gondolkodik, hogy hogyan is ejtse szerét az akciónak, míg a bíró rettegve várja a végzetet. Végül Teher megmenti az életét, ahelyett, hogy megölné őt – így azonban elveszti a lány kezét.

E történetekben a zalai vidék nem a legfényesebb színekben tűnik fel. Hašek leginkább az elmaradottság megtestesítőjének látja ezeket a helyeket, ahol szabadon virágozhatnak az igazságtalanságok.

Ami az egész magyarországi képet illeti: úgy tűnik, mindenhol a feje tetejére állt a rend, és bár sokszor a hatalmon lévők ostobasága a nagyobb, a szegényebbeknek is vaj van a fülük mögött. Hašek mégis inkább velük szimpatizál.

Ugyanakkor jó arányérzéssel jeleníti meg a nép életét, elkerülve az idealizálást és a népieskedést, bár azért nem minden romantikát nélkülöző képet kapunk erről az életformáról. Együgyűségében bájos, tenyeres-talpas világ ez, melyben azért vannak árnyalatok, különös ízek is.

Fábián Emese (Budapest, 1982) már első osztályos korában verseket írt, de senki nem értette őket, ezért felhagyott az önkifejezés e formájával, és elment mezei irodalmárnak.

Fotó: HORVÁTH DÁVID

Selyem Zsuzsa

A FELEJTHETETLEN HARMADIK POLGÁR

In memoriam Senkálzky Endre (1914–2014)

Ha Senkálzky Endrét megpillantottam Kolozsvár valamelyik utcáján – többnyire a színház közelében –, úgy éreztem, jó helyen járok. És nem pusztán az a néhány négyzetméternyi terület vált a jelenléte miatt jó helyé, hanem, nemes egyszerűséggel, a világ. Azok az idők, amelyeket átélt (az I. világháború kitörésének évében született), nem a jóságot juttatják az ember eszébe, és ez is benne volt egyenes tartásában, figyelmes tekintetében.

Nem tudok semmit felmutatni, ami miatt ismerhetett volna, mégis mindannyiszor kedvesen rám köszönt.

Színpadon először a Tompa Gábor rendezte Kao Hszing-csien *Buszmegálló*-jában láttam. Hetvenöt éves volt, szép, tiszta arcú, erős férfi. Visszafogottsága nem gyengeségre, hanem fokozott figyelemre utalt. Figyelni száz éven át, kíváncsi lenni a világra, többnyire meghaladja az emberi képességeket. Értem azt is, hogy huszoneveseknek elégük van mindenkiből, és önkíméletből barikádokat építenek maguk köré. Senkálzky Endre viszont, túl világháborún, diktatúrán, a nemzeti kisebbségi lét előírta frusztrációkon, az anyagi lét örömeitől való elzártságon, úgy játszott és úgy élt, mint akinek nincs mitől tartania. Félelemnélkülisége nem naivitás volt, hanem valami mélyebb érzés és tudás, amiben a színház képes a szegény, napi gondoktól gyötört emberi lényeket részesíteni. Amit a színház tud adni azoknak, akik úgy közelítenek hozzá, mint Senkálzky Endre: „a színházat nem kellemes dolognak látom, hanem éber, kemény, feltétlen, fájdalmas keresésnek”.

Játszott tizenévesen műkedvelő társulatban, járta a romániai magyar településeket vándorszínészként, tanított a színiakadémián, amikor meg semmi mást nem engedett az önmagát kommunistának nevező kultúrpolitika, játszott propagandisztikus szocreál előadásokban is. Ez utóbbiak méltán vesztek el a felejtésben, nekem viszont megerősítő arra gondolnom, hogy bármilyen vacak is éppen a konjunktúra, van néhány ember, aki szinte teljes titokban tu-

Fotó: KUN ÁKOS

dássá konvertálja az ostoba hatalmi mániákat. Nem teszi őt sérthetlenné ez a tudás, de mintha sebeitől egyre erősebb volna.

Egyik legnagyobb élményem az általa megformált Firsz alakja volt Csehov *Cseresznyés kertjéből*. Vlad Mugur rendezésében a nagy elkótyavetyélés és lelépés után az ajtókat, ablakokat bedeszkázzák, az egy életen át hűségese inas pedig ottfelejtik. Senkálzsky olyan inas volt abban az elhagyatott térben, hogy azt éreztem: ez az elhagyatott tér lett a világ.

Utolsó színpadi szerepe, kilencvenhét évesen a *III. Richárd*-ban a harmadik polgár. Hipermediatizált világban nyers, ostoba, véres hatalmi harcok a politi-

kai celebek között, mindenki mindenkivel. Az első és a második polgár a félelemről beszél. Mi másról? Hiszen nincs módjuk, nincs eszközük beleszólni a történetekbe, csak nézik, ahogyan szedik szét egymást és a világot a hatalmasok.

Senkálzsky harmadik polgárként Shakespeare-től olyan szavakat kapott, amelyekkel úgy búcsúzott el a színpadtól, hogy az ő erős és törekeny huszadik századi életét jeleníthette meg:

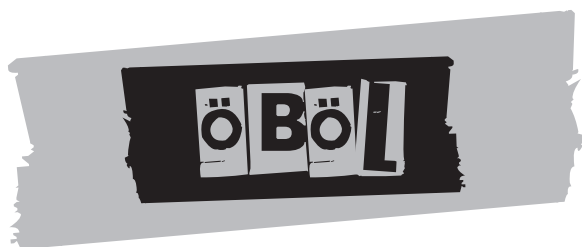
*Ha elborul, a bölcs ember köpenyt vesz,
Ha hull a lomb, nincs messze már a tél.
Ha alkonyul, ki nem vár éjszakát?
Korai vihar ínséget jelent.
Tán minden jó lesz: ha ezt adja Isten,
Több, mint amit érdemlünk és várhatunk.*

(Vas István fordítása)

Névtelen szereplőként is személyesebb és felejthetlenebb, mint az őrzöngő hatalommániások. Senkálzsky Endrét nagyon szerethették az istenek.

Selyem Zsuzsa *(Marosvásárhely, 1967)* író, irodalomtörténész.

Legutóbbi könyvei: *Mire vársz* (novellák), *Erdei politika* (közéleti írások), 2009.

Fotó: FORTEPAN

Darida Benedek

KHÁRON CSÓNAKÁZIK A BALATONON

Anna-bál, révfülöpi lugasborok, tihanyi levendulamezők egyfelől – ön- és közönséges gyilok, a hűtlen test árulása, a sunyi Kaszás másfelől. Összegyűjtöttünk párat a magyar tenger híres halottaiból.

KARINTHY FRIGYES

Siófokon nehéz úgy eltölteni fél napot, hogy ne szaladjunk bele a viruló Karinthykultusz valamelyik emlékhelyébe. A Petőfi sétányon ott áll a Mester fürdőtrikós bronzsobra (Varga Tamás 1997-ben felavatott alkotása); a Batthyány utca 46. számú épületén emléktábla hirdeti, hogy itt működött a Vitéz Panzió, K. F. siófoki főhadiszállása (egyben halálának színhelye); a Csárdás Étterem helyén (Fő út 106.) egykor az 1903-ban alapított Hozbor-vendéglő működött, Karinthy egyik kedves siófoki kiskocsmája. Ahogy kitört a vakáció, a família rendszerint rögtön leküldte a gyerekeket a Balatonra, majd nemsokára megérkezett Frigyes is, illetve a pesti író-művész barátok: Hunyady Sándor, Rejtő Jenő, Rippl-Rónai és a többiek. (Rippl-Rónai talán egy közös pancsolás után skiccelte fel ismert, a humoristát valami fürdőköpenyfeleségben ábrázoló képét.)

Az írónak nem csupán könnyed lazulás volt a tóparti időtöltés, hanem kőkemény meló is, mivel nyaranta felolvasóestekkel hahnizta végig a déli part nagyobb településeit. „Egyik alkalommal Karinthy fellépett egy vidám irodalmi esten. A produkció színhelye a nagyszálloda étterme volt: a publikum, mint a régi orfeumokban, az asztal mellett evett-ivott, miközben az író humoreszket adott elő, néha belemelegedve a játékba, többször erőlködve, s erőltetetten, legtöbbször dühös vagy közönybe fáradó szégyenkezéssel. A közönség úgy hallgatta, mint a vacsorához játszó cigányt: oda-odafigyelve, beszélgetve, koccintva, unott némaságban, udvariasan mosolyogva, vagy felröhögve” – támasztják alá Keresztury Dezső szavai a Tempefői-sejtést, mely szerint az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon.

Karinthy utolsó siófoki napjáról ezt olvassuk Levendel Júlia életrajzi könyvében: „Augusztus 28-án Rejtő Jenő látogatta meg az író: a barátok, a kávéházi társaság tagjai innen sem maradtak el. Rejtővel kártyáztak, jókedvűen beszél-

gettek egészen hajnalig. A következő napot Gábor fiával töltötte Karinthy, s minden szemtanú megegyezik abban, hogy sem fáradtabbnak, sem kedvetlenebbnek nem látszott, mint az elmúlt hónapokban. Délután felment a szobájába, egy karcolatot akart megírni, és pihenni egy kicsit, hiszen azt tervezték, az esti vonattal Pestre utaznak. A házban tartózkodók vallomásai eltérőek az utolsó percekéről – talán a tragédia mindannyiukat megzavarta –, mindenki más részletre emlékezett. De kétségtelen: Karinthy ebben a szobában, augusztus 29-én délután meghalt. Halálát agyvérzés okozta, hirtelen lezuhant a földre, a közel állók feltételezik, hogy nem szenvedett sokáig.”

És függöny, vastaps, minden idők egyik legnagyobb magyar nevetetője befejezte a komédiát. Állítólag halálának időpontjában több istenfélő, józan életű, szavahihető skånei heringhalász látta, amint Trelleborg felé elfutott egy fél fekete eb.

JÓZSEF ATTILA

1937. december 3-án este a Jolán nővérével Balatonszárszón pihenő József Attila lelépett a vasútállomásra, átugrott a sorompón, majd megpróbált átférközni a 19 óra 36 perckor továbbinduló 1284. számú tehervonat 15. és 16. kocsija között. A szerelvény azonban időközben elindult, a kocsikat egymáshoz rögzítő csavarkapocs betörte a költő koponyáját, aki emiatt a sínek közé zuhant, a kerekek letépték jobb karját.

A kortársak számára egyértelmű volt, hogy öngyilkosság történt, az *Esti Kurír* két nappal később megjelent száma óriási betűkkel, címlapon hozta a hírt: „József Attila, a kiváló költő a vonat elé vette magát és meghalt.” De idézhetnénk ugyancsak december 5-éről az *Ujság*, a *Pesti Napló*, a *Magyarság*, a *Magyarország*, a *Magyar Kurír*, a *Népszava*, a *Prágai Magyar Hírlap*, a *Pesti Hírlap*, *Az Est*, vagy a *Makói Független Ujság* cikkeit, nekrológjait, gyászjelentéseit, ezek szerzői mind egyet értettek abban, a zaklatott idegrendszerű poéta önként választotta a halált.

Szántó Juditnál (aki 1928-tól hat éven át volt József Attila élettársa) ezt olvashatjuk: „Két gyerek látta: négy percig állt az állomáson a tehervonat. A leeresztett sorompó előtt járt idegesen Attilácska szegény, majd mikor a vonat elindult, átbújt, letérdelt a sínek elé, két kezét előre téve a sínekre.”

Azért ez elég egyértelműnek tűnik, nem? Hát nem: időről időre mindig nekifut valaki, hogy bebizonyítsa, J. A. halála véletlen baleset volt. 2005-ben a rendőr-újságíró Garamvölgyi László indult el a forró nyomon (könyvének címe: *Hogyan*

halt meg József Attila?), 2008-ban pedig a színművész-publicista Kéri Edit írt egy kötetet a témáról (*Hogyan történt József Attila halála?*).

A maguk módján rendkívül szórakoztató olvasmányok ezek, mi mégis inkább Tverdota György szavaira hívnánk fel a figyelmet: „Ne legyen kétségünk arra nézve, hogy József Attila tudatosan választotta a halált. (...) Világosan látta esélyeit: ha tovább él, hátralevő éveit eltompított állapotban, elme-egógyógyintézetben kell letöltenie. Ezért az egyetlen megoldást választotta, amelyet ilyen esetben választani lehet: az öngyilkosságot.”

A vita részünkről lezárva.

LATINOVITS ZOLTÁN

„Jelentem, hogy a mai 4209. számú vonat 19.40-kor a Nagykanizsa felőli bejáratnál az 1388-1389. számú szelvényben elgázolta Latinovits Zoltán színművészt. A mentők a helyszínről elszállították, és még a községben meghalt a mentőben, s így a balatonszemesei hullaházba szállították” – ez a szikár szöveg adta hírül a Magyar Államvasutak illetékeseinek 1976. június 4-én, 21.45-kor a Színészkirály halálát. Még alig tekeredett ki a papírkigyó a távirómasinából, már megindult a találgatás, vajon véletlen balesetről vagy öngyilkosságról van-e szó. A hivatalos változat az öngyilkosság volt, 1976. június 6-án vasárnap az országos lapokban a Kulturális Minisztérium és a Színházművészeti Szövetség a következő kommunikét jelentette meg: „Latinovits Zoltán érdemes művész 45 éves korában – hosszan tartó, súlyos betegség után – véget vetett életének. A mai magyar színházművészet kiemelkedő egyénisége volt. Halála kulturális életünknek súlyos vesztesége. Temetéséről később történik intézkedés.”

A nem hivatalos nyilvánosság viszont a véletlen baleset mellett is számos érvet szedett össze, ezeket a legalaposabban Szigethy Gábor *Anatómiai vázlat* című cikke gyűjtötte egybe a *Beszélő* 1998. évi 3. számában. Csak egy példa: Latinovits pár nappal Szemes előtt még fényezetteti vitte a kocsiját, ami nehezen tehető fel valakiről, aki épp véget vetni készül az életének.

Ám a lélek alapállapotban is bonyolult holmi, talán még egy dukkózóműhelynél is komplikáltabb – a szesz, nyugtató és depresszió rágta psziché meg egyenesen kiismerhetetlen. A lelkes jószág az egyik pillanatban még a karosszerialakaton töpreng, a másikban meg széket tör, asztal borít, és isten veled, kegyetlen világ!

Nem akarjuk eldönteni a vitát, inkább jöjjön egy szomorú bohóctréfa a végére. Az esemény után 35 évvel, 2011-ben az egyik közszolgálati rádióadó megszólaltatott egy nyugdíjas urat, aki azt állította, ifjabb éveiben a filmgyárban működött műszaki emberként, személyesen is ismerte Latinovitsot, több filmjében is dolgozott. 30 évesen viszont mozdonyvezetőnek állt, és mit tesz Isten, ő vezette a balesetet okozó, Nagykanizsáról Balatonszemesre tartó vonatot. A rejtélyes úriember egyébként az öngyilkossági verziót erősítette meg, szerinte Szindbád magyar hangja „föltartott kezekkel... lépett a mozdony elé, jóval féktávolságon belül...” A gyanús történet szétszedésére kár is betűt pazarolni, mivel a filmes-vasutas, névtelen szemtanú pár napon belül bevallotta, az ízléses médiahekk a saját agyszüleménye.

Inkább csak annyit állapítunk meg: mindennek dacára mégiscsak felemelő, ha a nép egyszerű, pszichopata gyermekei is ápolják nagy színészeik emlékét.

ELBERT JÁNOS

Arcidegzsábjában szenvedett, és a kérdéses éjszakán súlyos fájdalmát a Balaton hús vizével szeretne volna enyhíteni. 13 dioptriás szemüvegét később a zsebében találták meg, így jó eséllyel semmit nem látott az éjszakai sötétben. Ezért aztán megcsúszott a síkos köveken, és belefulladt a bő félméteres vízbe.

Illetve dehogy. Mint elismert ruszista és remek angolos, 1956-ban ő tolmácsolt az akkor Budapesten nagykövetségként szolgáló Andropovnak, amikor az titkos tárgyalásokba keveredett az amerikaiakkal. Andropov 1982-ben, néhány nappal Brezsnyev halála után megkaparintotta a Szovjetunió Kommunista Pártja főtitkári posztját, ezért volt kollégáival, a KGB-sekkel eltetette láb alól a fontos szem- és fültanút.

Azazhogya fenéket. Titkos szerelmi kapcsolatba keveredett egy leningrádi hölgygel, aki arra használta fel a keleti blokk egy viszonylag szabadabb csatlós-államából származó szeretőjét, hogy segítségével orosz ellenzékiek műveit juttassa mikrofilmen Nyugatra. Ám az éber KGB lecsapott, és a futár meggyilkolásával statuált példát minden jövőbeli csempésznek.

A fentiek a ismertebb verziók Elbert János 1983 tavaszán, a síófoki Bányász üdülő mólójánál bekövetkezett haláláról. Elbert közismert, a tévében gyakran szereplő értelmiségi figura volt. 1956-os megalakulásától a legendás Nagyvilág folyóirat munkatársa lett, fordított angolból, lengyelből, oroszából. Adjunktusként előadott az ELTE világirodalmi tanszékén, oktatott a Színház- és Filmművészeti Főiskolán is.

Az utolsó estéjével kapcsolatos teóriák mind sántítanak valahol. Az első, hivatalos verzió azért nehezen hihető, mert az eset után nem sokkal Elbert fia és felesége is gyanús körülmények között hunytak el. Másrészt a sztori egy olyan interjú alapszik, amely a *Népszabadságban* (akkoriban az MSZMP hivatalos lapja) jelent meg 1983 nyarán, egy Polgár György nevű újságíró készítette Borbarát Béla rendőrezredessel. A második variációban érthetetlen, miért csak több évtizedes késéssel akart Andropov megszabadulni a kellemetlen tanútól. A harmadik, a leningrádi szeretős megfejtés pedig egyedül Odze György 2007-es dokumentumregényében (*A halál oka: politikai gyilkosság*) bukkan fel, márpedig Odze saját bevallása szerint sem óhajtott pengeéles határt húzni dokumentum és fikció közé.

Senki nem tud semmit. Az igazság odaát van, vagy pedig a KGB poros-félmályos titkos irattára őrzi, esetleg a Balaton iszapjában rejtőző kecskekörmök.

HAJNÓCZY PÉTER

„[H. P.] alkoholizmusa az 1960-as évek elejéről datálható, s ahogy az szokott lenni, évről évre fokozódott” – e lényegre törő diagnózis Vaszolyi Eriktől származik, aki 1958 környékén a Bolyai Gimnázium tanáraként, majd alkalmi barátként 1968-ig követte nyomon a pályakezdő szeszakán-prózaíró működését. A tanár úr hatványozottan szavahihető tanúnak számít Hajnóczy duhajkodásainak tárgykörében, ugyanis rendőrségi jegyzőkönyvek, bírósági dokumentumok bizonyítják, hogy az 1964. április 30-áról május 1-jére virradó éjszakán – nem teljesen szomjasan – részt vett az írópalántával azon a köztéri zászlógyalázáson, amelynek eredményeképp később megszületett a *Hány óra van?* című remek novella. (A magáról megfélekedezett tanerőt annyira megviselték az ügy következményei, hogy előbb Londonba, majd Ausztráliába emigrált. A történetet Szerdahelyi Zoltán jegyezte le, és a *Beszélő Online*-on jelent meg 2011 szeptemberében.)

Az ilyen és ehhez hasonló történetké, városi legendák, továbbá a komplett Hajnóczy-életmű alapján joggal gondolhatnánk, a Füst Milán- és Aszú-díjas mestert italozó életmódja miatt kereste fel a Kaszás alig pár nappal 39. születésnapja előtt Balatonfüreden. A kevés számú rajongó, az irodalmi underground, a kortárs tisztelők szinte mind meg voltak győződve róla, a „Selyembivaly” (copyright by Petri György) csakis Szesz Tábarnok nyuvaszthatta ki. Vagy idézzünk egy másik elméletet (és a cáfolatát): „Én is hallottam: beszélnek, hogy túlgógy-szerelte magát. Egy frászt! Semmi erre utaló nem volt a gyomorban.” A fenti

szavak Hajnóczy egyik szerkesztőjétől, Mátis Lídiától származnak, akit az író felesége még a haláleset délutánján megkeresett. Mátis szerint a következő történet: Hajnóczy a nejevel épp Füreden nyaralt, amikor egy reggel hirtelen 39 fős láz verte le. Amikor megkeresték a körzeti orvost, a doktor influenzát állapított meg, lázcsillapítót és vitaminokat írt fel. A neje beutalót kért egy szanatóriumba, az író korábbi szívproblémáira hivatkozva, amit az orvos így utasított vissza: „Nem, nincsen semmi probléma, meghallgattam a szívét, semmi!” Aztán az éj közepén hörgés, eszméletvesztés, élesztési kísérlet egy szódásszifonból kiszedett műanyag cső segítségével, majd a halál kilovagolt Hajnóczyval.

Mátis szerint egyértelműen orvosi hanyagság történt. Mivel H. P. otthon halt meg, a holttestet felboncolták, a jegyzőkönyvben a szívelégtelenséget jelölték meg a halál okaként. (A beszélgetést ezúttal is Szerdahelyi Zoltán jegyezte le; a *Kortárs* 2009. júniusi számában olvasható.)

Hiába, no. Ahogy a perzsa Zend-Aveszta tartja: „Ostoba! Inkább flaskádban bízz, mint a hamis gyógyítóknál!”

ORBÁN OTTÓ

„Az én múltammal az ember könnyen lesz költő vagy író. Milliomos vagyok. A millióim a káprázatosan zaklatott gyermekkorom. Keveset mondok, ha lidércesnek mondom. Ilyen talán nincs is; egy megíratlan Kafka-regény” – nyilatkozta Orbán Ottó egy a *Holminak* 2002-ben, halála évében adott interjújában (10. szám, 1243-1247. o.). „Az apám kikeresztelkedett zsidó hivatalnok volt, anyám pedig őskeresztény parasztszármazék. Hármunk életét baltával szelték keresztbe annak idején, amikor apámat munkaszolgálatra vitték” – ismerteti másutt (*Magyar Narancs*, 2000/6, „A szabadság íze”) a fiktív Kafka-könyv egyik fejezetét. O. O. kilencéves, amikor a második világháború utolsó esztendejében édesapja meghal, 1945 után félárvaként Sztéhlo Gábor evangélikus lelkész „gyerekköztársaságában”, a zugligeti Pax gyermekotthonban nevelkedik. 1956-ban felveszik az ELTE-re, de három félév után kórházba kerül, és innentől a Kaszás mintha folyamatosan a költő-műfordító-esszéíró-egyetemi oktató körül settenkedne. Élete utolsó két évtizede folyamatos küzdelem a betegséggel, több agyműtétet hajtanak végre rajta („a vénuszi bővli alatt ott a keserű lényeg a fűrésszel fölnyitott / koponya”). A jobb időszakokban viszont többször nyaral a Balatonon, egyszer rajongóitisztelői jelentős megkönnyebbüléssel konstatálják, hogy a Mester önfeledten fürdözik a szigligeti strandon Esterházy Péterrel. („Ez volt a Pancsikó és

Pinta” – közölte később Orbán.) Végül a Halál is Szigligeten érte 66 évesen, 2002. május 26-án, de előtte nem sokkal költőnk még megírta a magyar elmúlásról egyik legszebb darabját. Talán ez az utolsó verse, amely életében nyomtatásban megjelent (a *Népszabadságban*), álljon most itt minden kommentár nélkül: „Versünk ha vers egy tigris bajuszát cibálja / Másképp írni nem érdemes / Látom hogy a sár bugyborgó torka nyeli el az élőt / Képzetelem mégis az égre les // Mert eszelős remény éltet Halál hol a hatalmad / Ha holnap erre száll egy angyal / Elejt egy vessort én meg fölkapom / S írom tovább bőven keringő vértől tiszta aggyal.”

Darida Benedek (Szentés, 1970) ötévesen fürdött először a Balatonban a zánkai Vasutasüdülő strandján. Azóta is szeret pancsikolni.

Szántó Endre

A HARANGOK CSATÁBA MENNEK (Hévíz az első világháborúban)

„Üres a város, üres Hévíz! Nem lehet sehol egy magunknak való fürdővendéget keríteni. Ilyen ez a pesti nép! Megszökik minden kis háborús hírtől...” – írta szemrehányón a Keszthelyi Hírlap pár nappal az 1914. júliusi hadüzenet után.

Hévízszentandrás előjáróságából az első mozgósításra bevonult maga a körjegyző Vajda Ákos, és az olasz frontról csak a háború végén tért haza, már századosként. Schulhof Vilmos fürdőorvost Budapestre osztották be, a csonkított és béna katonákat gondozó intézetbe. 1914 őszétől az egregyi testületi jegyzőkönyvekben is sok név mellett állt e két szó: „hadba vonult”. A jegyző helyébe a helyismerettel nem rendelkező Gödbaum József lépett. Az előjáróság dolgát tovább nehezítette, hogy 1915. májusában Fisli József községi bíró „népfelkelői tényleges szolgálatra alkalmasnak találtatott”. A képviselőtestület kétségbeesett levelet írt a fölöttes szervekhez, de ez sem segített: a bírót rövid itthon tartózkodás után a frontra vezényelték, feladatait helyettes bíró látta el. Fisli József nem is jött haza a háborúból.

Hévízszentandrás előjárósága hadikölcsön céljára kibocsátott állami kölcsönkötvények jegyzésével és a község takarékpénztári betéteivel állt a nemzet ügye mellé 8 db 100 koronás, 1 db 50 koronás részvény erejéig. Ifj. Reischl Vencel, a fürdő bérlője 5000 koronát ajánlott fel a hadba vonultak családtagjainak, katonakórháznak felajánlotta a Rákóczi-házat, a rokkant katonák támogatására pedig később 7000 koronát adott.

A Vöröskereszt és a Balaton Szövetség a háború első hónapjaitól kezdve jelentős tevékenységet fejtett ki annak érdekében, hogy a Balaton partján katonai üdülőtelepek létesüljenek. 1915. április elején Forgách Károly gróf, a baltoni katonai üdülőtelepek szervezésének megbízottja, a Balaton Szövetség titkára azért járt Hévízfürdőn, hogy itt nyissák meg a Balaton legnagyobb, másfél ezer katona számára helyet adó katonai üdülőtelepét. A Vöröskereszt szervezésében 1915. májusában érkezett Hévízre az első nyolcszáz sebesült katona, akiket barakkokban, vendéglőkben, magánházaknál helyeztek el. A fürdőtelep szállodáiban továbbra is fürdővendégek voltak. A sebesült katonák a figyelem központjában voltak. A fürdőigazgatóság jótékonyági koncerteket szervezett, a fürdő-

közönség pénzadományokat gyűjtött számukra. 1915 júliusában vak katonák javára nagy sikerű kabaréelőadást rendeztek. Ekkor még kielégítő volt az élelmezés. A hévízi vendéglőkben a jegyrendszer ellenére is elégséges adagokat lehetett kapni.

Az egregyi, hévízszentandrás és hévízfürdői harangokat 1916 augusztusában rekvirálták, hogy ágyúkat öntsenek belőlük. Az 1916-os fürdőidény szeptember közepén ért véget, az üdülő katonák elutaztak, ki-ki az ezredéhez, néhányat pedig Pöstyénfűrdőbe küldtek, további gyógykezelésre.

1917-ben a Keszthelyi Hírlap több alkalommal is beszámolt a hévízi fürdőéletéről. Augusztusban a fürdőevad elérte tetőpontját. „Az aratásnak vége. Mindenki siet a hűvös hullámok üdítő habjaiban keresni enyhülést. De sehol annyi vendég, mint Hévízen! Nincs üres szoba sehol, minden villa, vendéglő telve. S kocsik egyre jönnek... Somogy, Zala, Veszprém, Budapest van leginkább képviselve. (...) Csengetnek. Megérkezett a keszthelyi omnibusz. Mennyi vendég! Még a tetején is ülnek. Csodálatos ebben a hadi világban, ezek a szegény hadi lovak hogyan bírják?”

Az élelmiszerhiányra 1918 júliusában is mindössze egyetlen sor utalt: „Kötelezően menürendszert és maximált árakat vezettek be a balatoni fürdőkben, így Hévízfürdőn is.” Sokkal több szó esett a Balaton menti katonai üdülőtelepekről, a hős katonák számára rendezett programokról. Innen tudhatjuk, hogy 1918 augusztusában a Hévízen üdülő katonák javára rendezett szépségversenynek győztesei Sárkány Ilonka és Moskovitz Blanka budapesti úrilányok voltak. „Talán még soha sem volt itt annyi szép leány és asszony, mint éppen az idén. Megannyi gyönyörűség, tündérialom. A Balaton mellékének tündérmeséi szinte föllevenedni látszanak. (...) Háború van még mindig, és ez a lidérc rányomja bélyegét mindenre. A fürdők itt is kivételek” – írja a Keszthelyi Hírlap 1918. augusztus 25-i számában.

A háború utolsó évei, ha a fürdővendégeknek nem is, a lakosságnak egyre nagyobb megpróbáltatásokat hoztak. Alapvető árucikkeket csak jegyre lehetett kapni, a hadsereg szükségleteit pedig rekvirálásokkal pótolták, ez különösen a lóállomány terén jelentett érzékeny veszteséget. Hévízszentandrás és Egregyén 1917-ben 95%, 1918-ban pedig már 120% volt a községi kiadásokra kivetett pótdadó.

1918 októberében Vajda Ákos körjegyző hazajött a frontról. Az 1918. október 27-i egregyi közgyűlés jegyzőkönyvében már az ő aláírása olvasható. Sajnos többen sohasem térhettek vissza szülőfalujukba, s ma is távoli, jeltelen sírban nyugszanak. Hévízszentandrásról Benedek Pál, Cziráki Kálmán, Fisli József

bíró, Király Lajos, Kulcsár Vendel, Lóki Gábor, Magyar Vendel, Rujz Ferenc, Takács Lajos, Varga János, Varga Sándor, Vegler Lajos, Winhofer Gyula, Egregyéről Baráth Ferenc, Borbély János, Cseh Géza, Fisli Károly, Györke Sándor, Kiss Lajos, Lázár Boldizsár, Mocsári János, Nagy Ferenc, Nagy Gyula, Pákozdi Gyula, Rumi Péter, Szabó Sándor, Torsa Gyula, Vasas Sándor, Zerényi János neve olvasható a háborúban hősi halált haltak névsorában.

A nyitóképen Vajda Ákos látható, Hévízszentandrás jegyzője, aki 1914 őszétől 1918-ig, a háború végéig összesen 39 hónapot szolgált az olasz fronton. Hadiérdemeiért elismerésül megkapta az ezüst és bronz Signum Laudis kitüntetést, a III. osztályú katonai érdemkeresztet és a Károly-csapatkeresztet.

Szántó Endre (Eger, 1954) helytörténész. Több útikönyve is megjelent Hévízről és környékéről.

Hévíz TDM Egyesület

Hévíz Card[®] INFO

Áprilistól keresse a szállásadójánál és a Hévíz Tourinformban!

Vásároljon kedvezményesen a Hévíz Card[®]-al és nyerjen a Hévíz Passporttal!

Kedvezmények 10 %-tól

Hévíz Card[®] Spa + more

Hévíz Card[®] Gourmet

Hévíz Card[®] Culture & Active

Hévíz Card[®] Fashion & Service

Hévíz Card[®] Health & Beauty

Megnyerhető Hévízi Álompihenések

AAE
VENDEGHÁZ
HÉVÍZ

DANUBIUS
HEALTH SPA RESORT
HÉVÍZ
★★★★★

GUSZTI VILLA
HÉVÍZ

HOTEL
EUROPA
★★★★★

Hotel Sante

EXQUISIT HOTEL
HELIOS
★★★★★

KOLPING HOTEL
SPA & FAMILY RESORT
★★★★★

KÖRÖNÁ
★★★★★

NaturMed
Hotel
Caribona
Hévíz, Magyarország

PARK
HOTEL
HÉVÍZ ★★★

Pontbeváltás

1 pont

3 pont

5 pont

5 pont

10 pont

Havi sorsolás:
Hévíz Ajándécsomag

tourinform
Turista információ - Tourist information

8380 Hévíz, Rákóczi u. 2. • Tel.: 83 / 540 131 • Fax: 83 / 540 132
E-mail: heviz@tourinform.hu • Honlap: www.tourinform.hu

